

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра диференціальної і спеціальної психології

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

«Гендерні особливості домінування у сім'ї (верховенство ролей)»

«Gender features of dominance in the family (the supremacy of roles)»

Виконала: здобувачка денної форми навчання

спеціальності 053 Психологія

Освітня програма «Психологія»

Хобта Анна Сергіївна

Керівник: асистент Фокін А.С.

Рецензент: д. філософ. зі спеціальності

053 Психологія, доцент Гудімова А.Х.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ___ від _____ 2024_ р.

Завідувачка кафедри

Родіна Н. В.

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК

протокол № ___ від _____ 2024_ р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

Кононеко О. І.

(підпис)

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОМІНУВАННЯ У СІМ'І ТА ПРОБЛЕМИ ВЕРХОВЕНСТВА РОЛЕЙ.....	7
1.1. Визначення ключових понять. Аналіз психологічних підходів до проблеми родинних відносин.....	7
1.2. Поняття та особливості гендерних ролей у суспільстві та у контексті сімейних відносин.....	14
1.3. Сучасна сім'я: верховенство ролей та передумови їх розподілу. Динаміка та еволюція рольової структури сім'ї в історії.....	22
Висновок до I розділу.....	30
РОЗДІЛ II. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ВЕРХОВЕНСТВО РОЛЕЙ У СІМ'І.....	32
2.1. Організація емпіричного дослідження гендерних особливостей розподілу ролей у сім'ї.....	32
2.2. Опис та аналіз результатів дослідження гендерних особливостей домінування у сім'ї.....	37
Висновок до II розділу.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що у сучасному світі спостерігається стрімкий розвиток культурних, економічних та політичних процесів і, як наслідок, традиційні стереотипи та очікування, які раніше мали більш вагомий вплив на визначення поведінки чоловіків та жінок у сімейних взаєминах, зазнають змін, переходять у інші сучасніші форми. Але гендерні стереотипи все ще є невід'ємною частиною формування міжособистісних стосунків, а отже, потребують перегляду під призмою впливу процесів глобалізації й розвитку технологій, науки, соціальних та економічних умов життя сьогодення. Також за останні десятиліття продовжує розвиватись фемінізм, а інформація про права людей стає доступнішою, що в свою чергу, хоча і не повністю, але істотно вплинуло на зміст гендерних очікувань та ролей для представників обох статей як в соціокультурному просторі, так і на сімейному рівні.

Окрім цього, сім'я – це одна з найголовніших форм організації та структури особистого життя кожної людини, вагомий вид соціальної спільності, заснований на подружньому союзі та родинних зв'язках, тобто, в першу чергу, на багатогранності взаємовідносин чоловіка та дружини. Процеси, що відбуваються у сімейному житті, є факторами впливу не тільки на соціальне життя та реалізацію кожної окремої особистості, а й так само на її благополуччя. Вивчення та дослідження сімейної психології також є запорукою позитивного впливу на стабільність сімей та їх функціонування, сприяє більш свідомому вихованню дітей, розв'язанню конфліктів, забезпеченню корисних навичок спілкування, вирішенню внутрішньо сімейних проблем, підтримці партнерства, зміцненню зв'язків між родичами та також слугує профілактикою домашнього емоційного та фізичного насильства. Саме тому важливим постає питання домінування у сім'ї, оскільки воно відображає рівномірний чи, навпаки, нерівномірний розподіл влади, контролю та обов'язків між членами родини. Дослідження гендерно зумовлених складнощів у сім'ї та виявлення особливостей верховенства ролей

допоможе виділити шляхи для покращення якості життя окремих родин у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Незважаючи на розвиток руху за гендерну рівність та сімейної терапії, обрана тема не є достатньо широко вивченою та висвітленою. Переважна кількість сучасних наукових досліджень та робіт з гендерної проблематики присвячені ролям чоловіків і жінок у соціумі та професійній сфері, а вплив гендерних стереотипів на реалізацію та розвиток сімейних і подружніх ролей висвітлюється недостатньо широко. На сьогодні серед іноземних наукових джерел останніх років можна виділити роботи Р. Конелл, в яких досліджено взаємозв'язок між гендерними ролями та владою в різних соціальних контекстах, а зокрема і в родинному житті. Автор розглядає концепції домінування у сім'ї та на ринку праці, а також неоднозначну динаміку змін у гендерній політиці. Соціально-психологічний напрямок досліджень взаємодії подружніх пар був представлений працями О. Бодальова, М. Пірен, Ю. Решетняка, В. Левкович, О. Зуськової, Т. Мішиної, І. Андрусак, С. Бондаревич, Л. Суслік, С. Гаращенко, С. Зінченко. Гендерні особливості рольової поведінки у шлюбі також були досліджені В. Крамченковою, Н. Мараховською.

З огляду на все сказане вище, варто відзначити, що проблематика теми гендерних особливостей домінування у сім'ї та впливу на розподіл ролей між членами родини залишає місце для нових наукових досліджень в силу недостатньої вивченості її окремих розділів.

Метою дослідження є виявлення гендерних особливостей домінування у сім'ї.

Завдання.

1. Проаналізувати та оцінити сучасний стан досліджень гендерних та сімейних ролей.
2. Зробити теоретичний аналіз проблеми сімейних відносин, історії та динаміки розвитку шлюбних та сімейних взаємин.
3. Провести теоретичний аналіз гендерних стереотипів та їхнього

впливу на розподіл ролей у сім'ї. Визначити соціально-психологічні чинники, гендерні особливості, які впливають на формування рольових очікувань.

4. Провести емпіричне дослідження на предмет визначення гендерних особливостей домінування у сім'ї та формуванні сімейних ролей.

Об'єкт дослідження – психологічні особливості родинних відносин.

Предмет дослідження – гендерні особливості сімейних ролей.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз наукових джерел та публікацій з теми, порівняння психологічних підходів до проблематики родинних відносин та гендерних ролей, дедукція, класифікація.

Психодіагностичні: анкетування, тестування. Для діагностики міжособистісних відносин – тест ЛПРІ авторів Т. Лірі, Г. Лефоржа та Р. Сазека; для визначення особливостей розподілу ролей у сім'ї – Тест сімейних ролей авторів Ю. Альшиної, Л. Гозман, Є. Дубовської.

Статистичні: описова статистика, дисперсійний аналіз.

Організація і база проведення емпіричної роботи: дослідження було проведене за допомогою «Google Форми». Вибірка дослідження була створена за допомогою рандомізованого відбору та включає 15 одружених пар віком від 18 до 69 років, які перебувають у шлюбі від 1 до 36 років, знаходяться в Україні, працюють або безробітні.

Практичне значення роботи: Виявлені в ході дослідження тенденції можуть бути використані для розробки програм з підтримки сімейних стосунків, спрямованих на подолання гендерних стереотипів та сприяння рівноправ'я у сім'ї.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел – 54 джерела, таблиць – 5 таблиць, рисунків – 9 рисунків, додатків – 3 додатка. Кількість сторінок 57.

Апробація: 80-а звітня студентська наукова конференція Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Секція психології та

соціальної роботи, Підсекція "диференціальна та спеціальна психологія", тема доповіді: «Вплив гендерних стереотипів на розподіл сімейних ролей».

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОМІНУВАННЯ У СІМ'Ї ТА ПРОБЛЕМИ ВЕРХОВЕНСТВА РОЛЕЙ

1.1. Визначення ключових понять. Аналіз психологічних підходів до проблеми родинних відносин.

У сучасному суспільстві питання гендерної рівності та розподілу ролей у сім'ї залишаються актуальними та обговорюваними. Виходячи з цього факту існують різноманітні підходи до питання проблематики родинних відносин. Сім'я, як основна одиниця соціалізації та первинний осередок суспільства, визначає стереотипи поведінки та розподіл обов'язків між протилежними статями. Упродовж всього свого існування, родини стикаються із закономірними кризами розвитку, наприклад, вступ у шлюб, сепарація від батьківських родин, вагітність та народження первістка, початок навчання та закінчення школи дитиною, вихід батьків на пенсію тощо. Якраз на протікання та результат кризових станів значною мірою впливає розподіл гендерних ролей у родині та уявлення кожного з членів сім'ї на те, які ролі належать кожному з них. Для того, щоб повніше дослідити питання гендерних особливостей домінування у сім'ї та верховенства ролей, а також краще розуміти структуру родинних відносин, важливо визначити ключові поняття, що допоможуть чітко розуміти та аналізувати предмет дослідження.

Почати варто з визначення ключового для нашого дослідження поняття «сім'ї», яке є гнучким і відкритим. Загальновідомим є той факт, що сімейні цінності, традиції, прийняті правила поведінки формують базис для функціонування особистості в соціумі. Сім'я була і залишається щонайважливішим носієм усіх культурних складових, в тому числі й соціальних норм, які впливають на гендерні очікування в соціумі. З огляду на багатогранність і складну природу проблеми сім'ї в рамках сьогодення,

природнім є той факт, що психологи, які надають перевагу різним психологічним підходам, по різному трактують це визначення.

Далі ми розглянемо кілька різних поглядів українських психологів та соціологів на поняття сім'ї, її сутність та функціональність. Соціолог О. Черніков визначають сім'ю як «відкриту систему, що знаходиться у постійній неперервній взаємодії з навколишнім середовищем». Також зазначається, що сім'я – це самоорганізуюча система, її поведінка має цілі та мету, а джерело перетворень знаходиться всередині неї самої [25].

Український дослідник сім'ї В. Кравець наголошує, що «сім'я – це точка, де економіка, мораль, обов'язок, кохання, фізіологія, характери і навіть політика переплітаються в єдиний клубок, це історично конкретна система взаємин між подружжя, між батьками і дітьми; мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними чи родинними стосунками, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю і соціальна необхідність, в якій обумовлена потреба суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення» [10].

Нижче ми більш детально розглянемо як проблема родинних стосунків розглядається у різних психологічних підходах. У відносно новій психотерапевтичній школі, що активно розвивається з 70-х рр. ХХ ст. по сьогоднішній день, а саме – в системній сімейній психотерапії, найбільш відомими представниками є М. Сельвіні-Палаццолі, К. Маданес, С. Мінухін та інші.

Американський психіатр, професор психіатрії, один з піонерів сімейної терапії та засновник системної терапії М. Боуен починаючи з 1950-х років розробив системну теорію сім'ї. Згідно згаданої теорії, якщо один з елементів системи зазнає змін, тоді виникає реакція, результатом якої є неминуча зміна усієї системи. М. Боуен вважав, що зв'язки між поколіннями відіграють певну роль у сімейному функціонуванні. На думку психіатра, дослідивши систему зв'язків між поколіннями, можна оцінити та зрозуміти поведінку окремих елементів системи, наприклад дітей і батьків, подружжя тощо. Роль

терапевта полягає в тому, щоб допомогти кожному розібратися, які функції він виконує в системі сімейних відносин [35].

Пройшовши безліч трансформацій та етапів розвитку, в системній сімейній психотерапії центральним вкоренилося таке визначення: сім'я - це соціальна система, тобто комплекс елементів і їх властивостей, які знаходяться в динамічних зв'язках і відносинах один з одним. І, як і будь-яка система, сімейна система функціонує під впливом двох законів. По-перше, завдяки закону гомеостазу, згідно з яким, кожна система прагне зберегти свій стан, і, по-друге, під впливом закону розвитку, який стверджує, що кожна сім'я має пройти власний життєвий цикл. Отже, у системному підході сімейної психотерапії сім'я розглядається як цілісна система, найголовнішою метою якої є збереження та еволюція сформованих зв'язків.

Психоаналітична школа розглядає сім'ю як складну підсистему суспільства, основну сферу розвитку особистості, частину культурного контексту та джерело несвідомих конфліктів і травм. Особливо ретельно досліджується становлення її як соціального інституту, де безпосередньо формуються основи соціалізації дитини. У цій складній системі взаємодії кожен член родини виконує певну роль і взаємодіє з іншими членами системи під впливом взаємних очікувань, конфліктів, а також динаміки влади та контролю.

У класичному психоаналізі З. Фрейда впливу батьків на психічний розвиток дитини відводиться центральне місце. Важливими є стосунки між подружжям, оскільки розподіл обов'язків та прав між чоловіком та дружиною буде мати неодмінний вплив на виховання дітей.

Наразі психодинамічний підхід є однією з ключових теоретичних концепцій у психології, яка досліджує внутрішні конфлікти, невідомі мотиви та психічні процеси, що впливають на поведінку людини, в тому числі – проблему родинних відносин. Особлива увага приділяється вивченню еволюції сімейних взаємин та як внутрішньо сімейні стосунки змінюються упродовж життєвого циклу сім'ї. Також досліджуються емоційні взаємини у

шлюбі, психологічна готовність до шлюбу, функціонально-рольова структура родини. Психодинамічний підхід аналізує кризові моменти розвитку сімейних взаємин та вплив сімейних криз на психіку членів сім'ї. Цей підхід допомагає розкрити глибинні механізми, що впливають на родинні відносини, і може бути корисним для розв'язання проблем у сім'ї [25].

Представники соціальної психології розглядають сім'ю як осередок соціальної структури суспільства, якому властиве регулювання стосунків між людьми. Соціальні норми і культурні зразки, що існують у суспільстві, задають критерії уявлень про те, яким повинен бути чоловік або дружина, батько та мати по відношенню до дітей, дочка і син стосовно своїх батьків [24]. Соціальна психологія досліджує нерівність у розподілі обов'язків та ролей між чоловіками та жінками в сім'ї. Це включає аналіз ролей матері, батька, дітей та інших членів сім'ї, а також увага приділяється дослідженню соціальних функцій родини.

Прихильники символічного інтеракціоналізму, який є одною з провідних парадигм в соціології, та ставить за свою мету розуміння поведінки людей, переконані в тому, що кожний індивід має власне пояснення своїх вчинків та дій у межах сімейної взаємодії. Згідно з методологією символічного інтеракціоналізму, що базується на працях Дж. Хоманса, а саме на Теорії соціального обміну, Теорії справедливого обміну Дж. Адамса та Теорії символічного інтеракціоналізму Дж. Міда і Г. Блумера, сім'ю розглядають як малу соціальну групу [11]. Сім'я визначається як сукупність соціальних ролей, які виникають і реалізуються у взаємодії її членів відповідно до позицій, які вони займають. В рамках нашого дослідження цікавим є те, що у зазвичай сім'я прирівнюється до відносно закритої системи зі слабкими у певному плані зв'язками з оточуючими її групами, інститутами, тощо. Цей напрямок актуалізує дослідження ролей і статусів, а також міжстатусних та міжрольових відносин в процесі прийняття важливих рішень, комунікації та конфліктів.

Деякі прихильники конфліктологічного підходу акцентують увагу на аналізі порядку розподілу влади у самій сім'ї, та особливе значення надається

механізму ухвалення рішень. Пізніше були обґрунтовані чинники, що визначають функціонування сім'ї насамперед через основні види владних стосунків, що реалізуються в ній: нагорода, примус, авторитет, закон, відповідальність та емоційна близькість.

З погляду на те, що зазвичай ті члени родини, які володіють більшими матеріальними благами, мають більшу владу та авторитет, Х. Хартманн пропонує новіший варіант теорії конфлікту щодо сім'ї, називаючи її «місцем боротьби». На його думку, у сім'ї, як на полі бою, відбуваються конфлікти щодо перерозподілу обов'язків та ресурсів, включаючи працю в домашньому господарстві та виховання дітей. Х. Хартманн вважає, що більшість обов'язків жінки – це форма беззаперечної експлуатації, що склалася внаслідок капіталістичної патріархальної системи [11]. Таким чином, в центрі уваги постає напруження і боротьба всередині сім'ї. Оскільки такий погляд на сім'ю як на малу соціальну групу тільки нещодавно набув актуального та популярного статусу, більш поширеними є соціальні концепції, в яких сім'я виступає як соціальний інститут, які були розглянуті вище.

Проблема родинних взаємин має багатогранну і складну природу, тому вона широко досліджується також і в когнітивно-поведінковому, екзистенційно-гуманістичному та екологічному підходах.

Когнітивно-поведінковий підхід фокусується на тому, як поведінка і думки членів сім'ї взаємодіють між собою та впливають на динаміку взаємин. Широко досліджуються шаблони поведінки і мислення, а також навички комунікації, які нерідко є джерелом конфліктів та проблем у сім'ях. Оскільки цей підхід сформувався у 80-х рр. ХХ ст., він є відносно «молодим». Базові теоретичні концепції, які визначають напрямок практичних робіт у когнітивно-поведінковому підході, це є когнітивно-емотивна терапія А. Елліса і когнітивно-поведінкова теорія А. Бека.

Когнітивно-поведінкова терапія виходить з такого положення: усі члени сім'ї одночасно впливають одне на одного. З цього твердження можна зробити висновок, що поведінка одного члена сім'ї призводить до виникнення

зворотних емоцій, когніцій та поведінки у іншого. Основна мета сфокусована на тому, щоб змінити уявлення членів сім'ї та скоригувати дисфункціональну поведінку. Досягнення мети відбувається за допомогою таких технік, як робота з когнітивними сімейними схемами, їх реорганізація і зміна; самомоніторинг. Враховуючи те, що когнітивно-поведінкова сімейна терапія і консультування ще знаходяться на стадії розвитку, в центрі уваги дослідників наразі є теоретичне обґрунтування, а не практичні технології роботи з сім'єю.

Оскільки вище ми згадували перерозподіл обов'язків, прав та ресурсів в рамках родини, варто зазначити, що існують різні види сімейних відносин, які залежать саме від підходу до розподілу влади в родині, що неодмінно впливає на функціонування та емоційний стан усіх її членів. До таких видів належать: авторитарний розподіл влади, демократичний (егалітарний), традиційний, змішаний та нерегулярний.

Фактори, які визначають величину та вагомість внеску кожного з членів сім'ї у процес контролю різноманітних аспектів її життя та прийняття рішень, залежать від культурних норм та цінностей, соціального статусу, освіти, матеріальної забезпеченості, особистісних характеристик, а також – від гендерних стереотипів, що панують у суспільстві. Детальніше гендерні стереотипи та їхню динаміку крізь роки у контексті сімейних відносин ми розглянемо далі.

Український психоаналітик та філософ Н. Хамітов розробив типологію сім'ї, яка відображає не лише проаналізований в соціологічних теоріях сім'ї тип панування влади, але ще й характеризує сутність сім'ї, іншими словами - набір характеристик, поглядів, вчинків та відносин, які творять та відкривають буття родини соціуму [26]. Н. Хамітов виділяє такі типи сім'ї: авторитарний, відчужений та партнерський.

Авторитарна сім'я – та, в якій придушується індивідуальність, а також існує реальна загроза свободі однієї особистості від іншої, яка домінує фізично, психологічно або фінансово. Для відчуженої сім'ї найвиразнішим є прояв феномену «самотності вдвох». В такій родині фізично та духовно

відчувають себе самотніми. На відміну від двох згаданих вище типів, у партнерській сім'ї немає місця проблемі самотності, адже кожна особистість сприймається як цінність. Чоловік і жінка, як партнери, постійно працюють над своїми стосунками, підтримують одне одного, цінують свободу та розвиваються як унікальні незалежні особистості. Наслідком цього є не тільки формування гармонійних партнерських стосунків у сім'ї, але і забезпечення адекватної комунікації в суспільстві [26].

Класифікація сімей є дещо умовною і навіть в певному роді науковою абстракцією, яка потрібна лише для більш глибокого розуміння суті явища. Адже в житті зазвичай трапляються змішані типи, в яких стосункам притаманне поєднання кількох ознак у різному співвідношенні.

З огляду на ключові поняття та теоретичні дані, що були наведені у підрозділі, а саме на такі поняття як «сім'я», класифікації сімей, види сімейних відносин та на дані про визначення цих понять у різних психологічних підходах, а також різними українськими й іноземними психологами та соціологами, можна чіткіше зрозуміти сутність зазначених понять. Було визначено, що дослідники нерідко визначають «сім'ю» як соціальний інститут, який знаходиться у постійній взаємодії з навколишнім світом, але має свої внутрішні цілі та функції. В деяких підходах, а саме в системній сімейній психотерапії, наголошується, що сім'я – це соціальна система, яка функціонує під впливом закону гомеостазу та закону розвитку. В психоаналітичній школі родина розглядається як підсистема суспільства, що грає вирішальну роль у соціалізації дитини та є джерелом несвідомих конфліктів та травм. А прихильники соціальної психології більшої значущості надають аспекту формування родиною соціальних норм та культурних зразків. Також було визначено, що представники символічного інтеракціоналізму визначають родину як малу соціальну групу, де кожен член відтворює свої соціальні ролі відповідно до власної позиції і того, як відбувається розподіл влади у сім'ї. Факторами, що впливають на цей перерозподіл є культурні

цінності, соціальний статус, наявність та якість освіти, а також матеріальна забезпеченість.

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши обрані підходи до визначення поняття «сім'ї», доцільно зробити висновок, що загалом, хоча значення, яке надається різними психологічними школами ролі сім'ї в житті людини, є відмінним та багатограним, всі вони відзначають аспекти, у яких сімейне благополуччя є важливим та нерідко вирішальним чинником психічного та соціального розвитку особистості.

1.2. Поняття та особливості гендерних ролей у суспільстві та у контексті сімейних відносин.

В сучасній психології широко вивчаються соціальні та культурні явища і процеси під призмою гендерного підходу, все активніше розвивається гендерна психологія та з'являються нові можливості для удосконалення знань в цій галузі. Гендерні дослідження мали на меті аналізувати відносини між жінкою та чоловіком, визначати їхні характеристики через спільне й відмінне, розкривати ролі статей, конструктив фемінності та маскулінності тощо [19]. Цей стрімкий розвиток та увага до гендерної проблематики зумовлена тим, що кожна особистість неодмінно проживає певні соціальні ролі в суспільстві, якими на основі гендерної приналежності диктуються особливі соціально-психологічні характеристики. Ці ознаки, які є притаманними для різних гендерів, формують наші уявлення про те, як людина жіночої чи чоловічої статі має функціонувати у суспільстві, а також, про те, яким, грубо кажучи, є «її місце» не тільки в нашому соціумі, а й у колі родини.

Хоча, з часом соціальні норми змінюються, гендерна асиметрія та безліч стереотипів, сформованих на основі гендерної приналежності, зберігаються та укорінюються, а в деяких країнах навіть прогресують. Гендерна асиметрія та гендерні стереотипи існують у всіх куточках світу, але рівень їх поширеності та впливу може значно відрізнитися в залежності від культурних, історичних та соціально-економічних факторів. Є низка країн, де ця проблема стоїть особливо гостро та актуально. Наприклад, у країнах Близького Сходу та

Північної Африки гендерний тиск на основі релігійних та культурних переконань впливає на обмеження прав людини, доступу до освіти та працевлаштування для жінок, а також репродуктивного здоров'я та свободи слова. Ці країни потребують систематичних зусиль для зменшення гендерної асиметрії та подолання гендерних стереотипів шляхом освіти, свідомого виховання та впровадження гендерно чутливих політик у різних сферах суспільства.

Далі ми більш детально розглянемо, що являє собою гендерна приналежність та гендер. Як правило, це поняття гендерної приналежності є віддзеркаленням особистого усвідомлення людиною свого власного гендеру, у тому числі й сприйняття своєї статі та свого тіла. Це також включає в себе способи вираження особистості, такі як одяг, мовлення і поведінка.

У свою чергу, «гендер» розглядається як набір визначених норм і патернів, що формуються соціумом у процесі його розвитку, тим самим виконують функцію регулятора поведінки суспільства. Таким чином, гендер «створюється», конструюється та наповнюється сенсом через соціалізацію, розподіл праці, засоби масової інформації та систему гендерних ролей, а також і на рівні свідомості особистості – через ухвалення та реалізацію норм поведінки та ролей, що були задані суспільством [1].

Важливо зазначити, що ознаками гендеру є його неоднорідність і мінливість, а також - велика залежність від соціально-економічних обставин. Т. Мельник формує таке визначення: «Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі» [14]. Це поняття може бути визначено різними способами в залежності від психологічної школи або теоретичного підходу. Нижче ми наводимо декілька прикладів.

Якщо ми звернемося до біодетермінізму, то основним твердженням прихильників цього підходу є те, що стать – незмінна та первинна сутність людини, яка становить основу і структуру біологічного початку. Представники біодетермінізму підкреслюють, що стать – це і є сама людина, бо це перше, що її конститує.

В рамках численних досліджень та експериментів з диференціальної психології щодо статевих відмінностей було доведено не так багато фактичних відмінностей між жіночою та чоловічою статями, часто ці відмінності не перевищують і 5%. Адже, забезпечити в експерименті рівність соціалізаційних чинників не є можливим.

Широко вивчається та досліджується поняття гендеру у соціології. Соціорольова теорія є доволі популярною, а також в ній приділяється найбільша увага соціальним чинникам статі у порівнянні з іншими теоріями. Ця теорія була розроблена Р. Лінтоном у середині 20 сторіччя, але з часом набула розвитку у працях Дж. Мердок та Т. Парсонса. За мету науковці ставили пояснити, аналізуючи особливості традиційно жіночих або чоловічих ролей, які соціальні ефекти з'являються в процесі розподілу людей за статтю, а саме: розподіл праці, нерівномірне навантаження у вихованні дітей та домашніх обов'язках, нерівність у доступі до ресурсів тощо. Таким чином, основним предметом вивчення цієї теорії стали гендерні ролі у статичному та динамічному аспектах.

В рамках теми нашого дослідження важливо детальніше поговорити про поняття «гендерних ролей», які є зумовленими диференціацією, поділом суспільства на категорії жінок та чоловіків, а також визначають очікувану поведінку кожної з категорій в суспільстві та родині. Оскільки в будь-якому суспільстві існують традиційні, культурні та історично зумовлені поняття про те, якими повинні бути представники жіночої та чоловічої статі, які соціальні статуси мати та проявлятися в професійній та сімейній діяльності, саме з цих позицій відбувається взаємодія кожної особистості з оточуючими.

Під «гендерними ролями», як правило, мається на увазі набір норм та правил поведінки, які базуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних зі статтю та реалізація яких формує ідентичність.

Ідентичність у широкому її значенні – це самовизначення, стійкий образ «Я», усвідомлення в собі певних якостей та унікальних особливостей. Гендерна ідентичність є розумінням власної статевої приналежності у контексті процесу соціалізації. На перетині публічного і приватного життя формуються гендерна та сексуальна ідентичності, виникають стандартизовані еталони мужності та жіночності [9].

Наприклад, у традиційному суспільстві еталонних чоловіків характеризують як більш доміантних, сильних, рішучих, а жінок зображують як чутливих, турботливих, емоційних. Ці ролі можуть бути закріплені у суспільстві через культурні традиції, релігійні норми, медіа тощо. Найбільш усталені гендерні норми транслуються з моделей взаємовідносин наших предків, які передаються з покоління в покоління досвідом і мовою [13]. Проте сьогодні формуються нові традиції, які дозволяють змінювати та удосконалювати гендерну модель поведінки.

Дослідники стверджують, що на ґрунті гендерних ролей, яких набувають і відіграють у суспільстві жінки та чоловіки, з'являються гендерні стереотипи. М. Нестеренко звертає увагу на те що, гендерні стереотипи та гендерні ролі існують в єдності і протилежності. Єдність полягає в тому, що гендерні стереотипи, які домінують в суспільстві, формують гендерну поведінку та гендерні ролі, а протилежність у тім, що гендерні стереотипи за своїм змістом консервативніші за гендерні ролі, їх виникнення визначається існуючими гендерними ролями [17]. Пропонуємо звернути увагу на те, яким чином це відбувається та що являють собою гендерні стереотипи.

Гендерні стереотипи базуються на гендерних особливостях та представляють собою узагальнені уявлення про поведінку та ролі жінок та чоловіків, що нерідко є нав'язаними суспільством, а також зазвичай

прийнятими в ньому культурними та соціальними нормами, які глибоко вкорінені в уяві кожного соціалізованого в цьому суспільстві індивіда.

У. Липпман вперше ввів термін «стереотип» та визначив соціальні стереотипи як образи світу, головною функцією яких є заощадження зусиль людини при сприйнятті складних соціальних об'єктів, а також – захист його цінностей, права та позицій. Інколи стереотипами називають стійкі та регулярно повторювані форми поведінки. Але, на думку Н. Мойси, не завжди стереотипи «служать» нам, та іноді їхній вплив прямо протилежний. Це проявляється в тому, що стереотипне мислення відтворюється за допомогою сталих шаблонів, що дуже часто не відповідають реальності, бо є застарілими або нав'язаними [15]. Гендерні стереотипи впливають та в певній мірі формують ролі і очікування від кожної зі статей в родинному та загально-суспільному контексті.

Нижче наведені приклади негативного впливу гендерних стереотипів, що панують в українському суспільстві, на жінок та чоловіків у контексті сімейних стосунків за даними МОЗ [28]. По-перше, жінки стикаються зі стереотипами щодо їхньої ролі в сім'ї та розподілу сімейних обов'язків. Зазвичай очікування від жінок включають в себе виконання більшої частини домашніх обов'язків та догляду за дітьми. По-друге, соціальний тиск стосовно важливості материнства і осуду суспільством за вибір методик виховання дітей може впливати на психоемоційний стан жінок та їхню можливість реалізуватися у професійному плані. Ці стереотипи впливають на самооцінку, страх відхилення від загальноприйнятих норм, самореалізацію та загальний стан психічного здоров'я, а також, що не менш важливо, обмежують можливості жінок та сприяють нерівності між чоловічою та жіночою статями в Україні.

Чоловіки, у свою чергу, теж піддаються тиску та засудженню через низку популярних стереотипів. Наприклад, від представників чоловічої статі очікують досягнень в професійній сфері, забезпечення матеріального добробуту для своєї родини. Залишаючись під впливом вимог до кар'єрного

росту та соціального статусу, чоловіки не завжди можуть виконувати свої батьківські обов'язки на одному рівні з жінками та мати близькі здорові стосунки з дітьми.

Окрім того, Київський інститут гендерних досліджень у навчальному посібнику «Основи теорії гендеру» підкреслює, що гендерні стереотипи контрастують із гендерними ролями, які виконують чоловіки та жінки в кожному конкретному суспільстві, та реальним суспільним внеском представників обох гендерних груп. Така суперечливість між панівними гендерними стереотипами та реальним суспільним внеском призводить до гендерних конфліктів, як внутрішніх, тобто на рівні особистості, так і міжгрупових [19].

В рамках нашої роботи важливим буде розглянути також те, як змінювалися гендерні ролі та їхнє розуміння у родинному контексті. До середини 60-х рр. ХХ ст. переважав функціональний підхід, згідно якого розподіл гендерних ролей у родини обумовлений «природою». Розроблений та запропонований відомим американським соціологом та представником структурно-функціонального аналізу Т. Парсонсом, даний підхід базується на думці про потребу виконання двох основних типів функцій у суспільстві – продуктивних та репродуктивних [19].

Виконання перших (інструментальних) потребує, на думку Т. Парсонса та його колег, від особистості мати такі риси, як раціональність, витривалість, самостійність, а також, у першу чергу, вимагає виконання функції матеріального забезпечення родини, наприклад, через професійну діяльність поза межами дому. У той самий час виконання іншого типу функцій (експресивних) потребує від людини бути терплячою, чутливою до потреб інших, здійснювати догляд за дітьми та старшими членами родини, підтримувати їх емоційно та оберігати. Таким чином, формується дві головні ролі, які мають бути виконаними для успішного функціонування та відтворення суспільства. Розподіл цих ролей визначається біологічною

здатність жінки до дітонародження, що автоматично призначає їй виконання функцій експерсивної ролі [19].

Наприкінці ХХ ст. було проведене і опубліковане монографічне кроскультурне дослідження Д. Вільямса та Д. Бест «Вимірювання пов'язаних зі статтю стереотипів. Міжнаціональне дослідження» про притаманні чоловікам і жінкам психологічні та поведінкові риси [22]. Метою дослідження було те, наскільки відмінними чи, навпаки, подібними є найпоширеніші стереотипи про характеристики обох статей в різних країнах. Тож в ході дослідження було опитано студентів обох статей з 25 країн. Респондентів попросили вказати, наскільки кожна з трьох сотень характеристик асоціюється у них з чоловіками та жінками в їхній культурі.

Згідно з даними, що були отримані після опитування та аналізу даних, вказаними в таблиці (ДОДАТОК А), жінки та чоловіки нерідко, майже завжди сприймаються як особи з протилежними якостями. Наприклад, агресивний та м'яка, серйозний та легковажна тощо. Виходячи з цих результатів, можна зробити висновок, що попри активний жіночий рух упродовж останніх десятиліть, а також соціально-політичні зміни у суспільстві, гендерні стереотипи залишаються доволі стійкими та непохитними.

На думку Дж. Вільямса та Д. Бест, не дивлячись на подібність гендерних стереотипів у різних культурах, вони є скоріше наслідком подібного розподілу праці між статями, а не є біологічно детермінованими. Адже, жінки завжди у більшій мірі були відповідальними за виховання дітей та внутрішні сімейні справи.

Доцільним буде додати, що стратифікація статей, тобто різний статус чоловіків і жінок у суспільстві, що проявляється у перевагах однієї статі над іншою у вигляді привілеїв та можливостей для розвитку, була актуальним питанням не тільки у давнину, а залишається і зараз. Неоднаковим рольове становище чоловіків та жінок було та певною мірою залишається й у сім'ї упродовж існування людства.

Таку неймовірну стійкість стереотипів про чоловічі та жіночі риси представники соціальної психології пояснюють: по-перше, наявністю тісного зв'язку між гендерними ролями чоловіків та жінок у соціуму та відповідно приписуваними їм рисами; по-друге, процесом опрацювання та відтворення інформації людською свідомістю. Гендерні стереотипи слугують специфічними когнітивними гендерними схемами. Вони управляють процесом опрацювання інформації, яка надходить людині. І як наслідок, особистість сприймає, запам'ятовує та відтворює надану інформацію згідно зі сформованими у неї уявленнями про жіноче та чоловіче.

Таким чином, теоретичний аналіз гендерних ролей у суспільстві та у контексті сімейних ролей доводить, що гендерна асиметрія та гендерні стереотипи продовжують існувати у нашому суспільстві, не дивлячись на активні соціальні, політичні та економічні зміни. В деяких країнах це питання стоїть так само гостро, як і у давнину. Визначено, що гендер конструюється через соціалізацію, а також на рівні свідомості особистості – через ухвалення та реалізацію ролей, що були задані суспільством. Також визначено, що гендерні ролі – це набір норм та правил поведінки, який очікується від особистості залежно від її статі. Ці норми пов'язані з традиційними очікуваннями, а їхня реалізація формує гендерну ідентичність. Зазначено, що на ґрунті гендерних ролей з'являються гендерні стереотипи, які представляють собою узагальнені уявлення про поведінку представників обох статей. Нерідко стереотипи негативно впливають на самооцінку, психоемоційний стан, здоров'я людей. В Україні ця тенденція також простежується. Також, акцентується увага на трансформації поглядів на розподіл сімейних ролей та обов'язків, а саме на переході від «природної» детермінованості до соціальної. У зв'язку з цим можна зазначити, що хоча з плином часу відбувається багато змін у соціокультурному просторі, але проблеми розподілу гендерних ролей залишаються і досі гостро актуальними.

1.3. Сучасна сім'я: верховенство ролей та передумови їх розподілу. Динаміка та еволюція рольової структури сім'ї в історії.

Для повного розуміння сутності верховенства ролей та домінування у родині варто почати з пояснення сенсу цього явища та його визначення. Верховенство ролей - це явище, коли певні гендерні ролі або функції в сім'ї чи суспільстві призначаються одній статі на підставі гендерних особливостей та соціокультурних норм. «Домінуюча» особа в такому випадку має перевагу у доступі до ресурсів у порівнянні з іншими членами сім'ї та більше влади у контролі над прийняттям загальних рішень.

Важливо зазначити, що верховенство ролей є продуктом гендерних стереотипів та культурних очікувань щодо того, як мають вести себе чоловіки та жінки у сім'ї та суспільстві, якими характеристики та навичками кожна стать має володіти. Нерідко це призводить до нерівності, обмеження можливостей та несправедливості по відношенню до тих осіб, які не відповідають цим стереотипам або хочуть змінити традиційний розподіл ролей.

Передумови розподілу ролей у родині є в першу чергу історичними та культурними. Оскільки сім'я є одним з найдавніших соціальних інститутів, вивчення її структури, динаміки та функцій має тривалу історію. І в процесі переходу суспільства на нові сходинки розвитку та еволюції, сімейний «статут» також зазнавав змін. Тому розглянемо динаміку рольової структури сім'ї в історичному контексті.

Для того, щоб виділити основні стадії розвитку сім'ї на тлі історії, звернімося до роботи американського етнографа і соціолога Л. Моргана «Стародавнє суспільство», в якій автор систематизував форми споріднення у різних народів. Перша форма родини – кровнородина сім'я, яка виникла після проміскуїтету, нічим не обмежених статевих відносин з різними партнерами, що було притаманно людству на ранніх етапах існування. Кровнородина форма передбачала укладання шлюбу між рідними та двоюрідними братами та сестрами, тобто між кровними родичами. Другою формою стала

пуналуальна сім'я, якій притаманний груповий шлюб представників однієї родини зі спільним чоловіком або дружиною. Третя форма – парна або синдиасмічна сім'я, в якій шлюб укладався між окремими чоловіком і дружиною, але позашлюбні стосунки теж зберігалися. Наступні форми є більш нам знайомими, а саме – патріархальна та моногамна сім'я сучасного вигляду [24].

Також у своїй праці Л. Морган висловив думку, що моногамна сім'я не є остаточною формою родинних стосунків, і сім'я буде еволюціонувати далі, до моменту досягнення рівності статей. Ф. Фомін зазначає, що ідеї Л. Моргана у своїй праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави» підтримав Ф. Енгельс, який підкреслив: «Моногамна сім'я – це не підсумок індивідуальної любові, а відбиття економічних умов панування чоловіка, і що народження дітей, які успадкували його багатство, – справжня мета моногамії». На думку Ф. Енгельса, з часом в суспільстві, після настання повного панування соціалізму, мала утвердитися нова форма сім'ї, в якій би переважали любов і повага, а не користь [24].

Описана вище, еволюційна концепція формування сучасної родини, є найбільш поширеною у світі, має велику кількість прихильників та велику доказову базу, яка складається з багатьох фактів на свою користь та спостережень за життям різних племен і народів. Однак, слід зазначити, що існує й інший погляд на моногамну сім'ю. Згідно з протилежною до еволюційного підходу гіпотезою, моногамна родина завжди була основною і ледь не єдиною формою сім'ї.

Американський вчений Ф. Фукуяма в своїй праці «Великий розрив» стверджує: «Сучасні соціальні антрополози скептично дивляться на моделі, які були вживаними донедавна і в яких африканські, американські та тихоокеанські суспільства подавалися як асоціації родинних об'єднань, що розчиняють сім'ю та індивіда. Навпаки, нуклеарні моногамні шлюби помічаються повсюдно і виявляються найбільш важливим сімейним інститутом» [24].

Враховуючі складність питання походження та динаміки розвитку сімейних стосунків, існують альтернативні погляди на сім'ю у її первинних проявах. Наприклад, О. Столярчук визначила у первісному суспільстві такі види шлюбно-сімейних відносин: неподільна сім'я, сегментарна сім'я та індивідуальна (рис. 1.1).

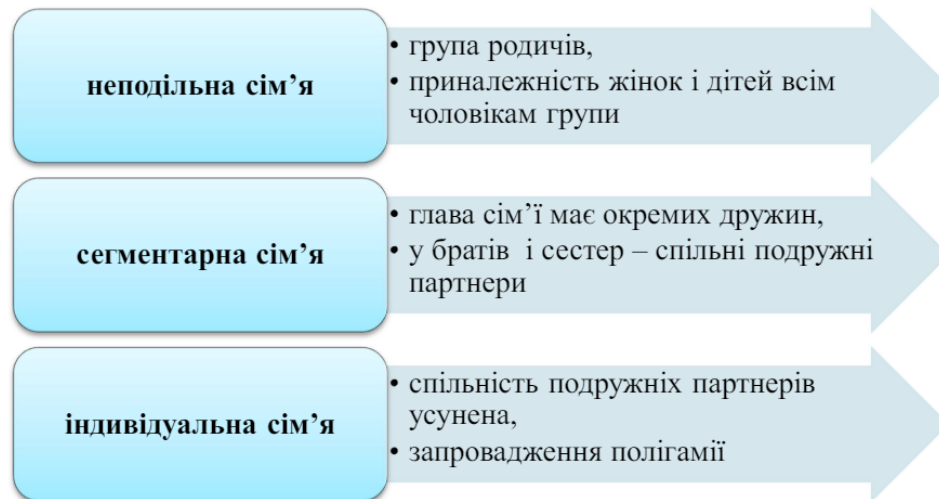

Рис. 1.1. Види шлюбно-сімейних відносин у первісному суспільстві

Саме таким чином у первісному соціумі зародилась полігамія. Полігамія – це форма шлюбу, у якій одна людина має кілька шлюбних партнерів. Існує полігамія у двох варіаціях: полігонія, коли у чоловіка є кілька дружин, та поліандрія, коли кілька чоловіків має дружина. Поліандрія виникла на базі матріархату, як його пережиток, де дружина могла обирати чоловіка або кількох чоловіків за власними уподобаннями. Наразі у сучасному світі така традиція є вкрай непоширеною. Полігінія у свою чергу закріпилась у країнах, де пануючою релігією є іслам, та наразі залишається актуальною поруч з патріархальним статутом.

З точки зору цієї концепції, наступним етапом розвитку родинних відносин став моногамний шлюб. Моногамія – це форма шлюбу, який складається з однієї подружньої пари. Після виникнення приватної власності на перший план у родині поступово вийшли чоловіки, тим самим отримавши більше влади у прийнятті рішень стосовно внутрішньосімейного життя, правил та норм для членів родини. Головним завданням жінки стає народження та виховання дітей, які стануть спадкоємцями майна родини, в

першу чергу – батька. Важливим стає питання дотримання вірності у шлюбі, адже біологічне материнство завжди достовірно відоме, а біологічне батьківство визначити у ті часи було неможливо. Ця тенденція сприяла контролю та обмеженням дружини, тому що для чоловіків важливим було отримати за спадкоємця свою дитину. Так на довгі роки була встановлена ера патріархату, яка своєю суттю виражає владу батька та його центризм у родині, і, як наслідок, були сформовані функції та ролі чоловіка і дружини, що зображені на рисунку 1.2.

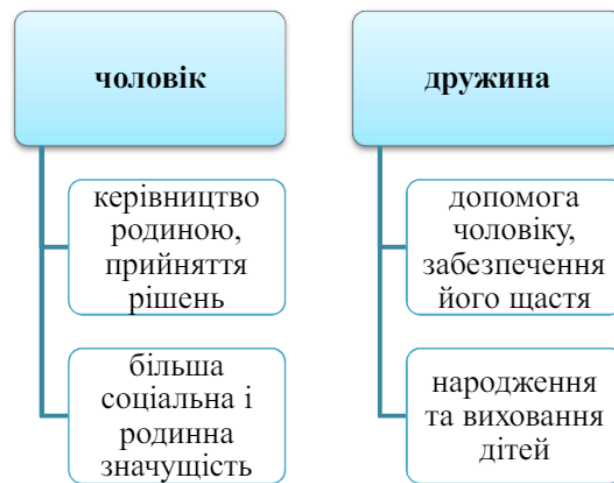

Рис. 1.2. Сімейні ролі чоловіка і дружини в патріархальній родині

У стародавньому світі перші письмові закони про шлюбні віносини з'явилися у Стародавньому Вавилоні. Закони Хаммурапі передбачали, що дівчата належали своїм батькам до заміжжя, доки чоловік не викупив би дівчину за дружину. Якщо жінка була не здатна народити дитину своєму чоловіку, йому було дозволено мати наложницю. Виходячи з таких правил, можна зробити висновок, що місце дружини не було рівним місцю чоловіка.

Традиційний «викуп» нареченої був доволі поширеним і прийнятним у багатьох куточках світу. Жінка нерідко виступала у ролі «товару» і «власності», що підкреслює її більш слабку позицію у шлюбних відносинах, роль того, хто підкорюється більш доміантній особі.

Питання збереження спадку тривожили також і жителів Древнього Єгипту, тому шлюб там теж зазвичай був економічною або політичною угодою. Оскільки спадкування відбувалося по жіночій лінії та власність

чоловіка після шлюбу передавалась у володіння нареченої, більшість фараонів брали за дружину своїх сестер або навіть доньок, щоб зберегти трон і спадщину. Наприклад, Клеопатра була дружиною свого старшого брата, потім молодшого, що давало їм право правити Єгиптом. А згодом це право перейшло до її останнього чоловіка Марко Антонія.

Відповідно до перших римських законів, дружина прирівнювалась до майна свого чоловіка, тому він мав право розпоряджатися нею, як будь-якою іншою власністю. Головною метою шлюбу було продовження роду. У Стародавній Греції та Римі чоловік мав право вбити свою дружину через подружню зраду, вживання засобу для переривання вагітності або недотримання подружніх обов'язків.

В епоху Середньовіччя чоловік залишається у родині головним, стрімке охоплення церквою влади у суспільстві також підсилює патріархальні погляди. Хоча і з'являється можливість вступу у шлюб за згодою чоловіка і жінки, головною метою залишається дітородіння, а шлюб все ще нерідко є угодою. Жінка «продавала» свою цнотливість та вроду в обмін на захист та матеріальне забезпечення.

Вперше в історії рівність чоловіків і жінок перед законом проголосила Французька революція 1793 року, коли були введені шлюб за взаємною згодою, система розлучень, відмінено розподіл дітей на законних і незаконних [24].

В Україні шлюбно-сімейні стосунки також мали патріархальний характер. За часів Київської Русі сімейні норми та правила регулювалися звичаєво-правовими настановами, а після хрещення Русі – церквою. Українське суспільство несхвально ставилося до людей, які не встигали вчасно укласти шлюб або залишалися самотніми. Окрім того, існували певні вікові вимоги до вступу у шлюб. Наприклад, схвально сприймалося раннє одруження та невелика різниця у віці між подружжям. У той же час заборонялося вступати у шлюб неповнолітнім. А також, обов'язковим було

отримати благословення від батьків – інакше щасливу сім'ю створити було неможливо.

Незважаючи на патріархальні погляди, українці визнавали доволі високий сімейний і соціальний статус жінок. За ними залишалось право не дати згоди на заручини, а також можливість брати участь у житті громади після весілля. Їхня думка була шанованою в родині та бралась до уваги при прийнятті важливих рішень щодо сімейного побуту та функціонування.

Таким чином, історично українські родини формувались з опорою на християнські моральні цінності та правила, як моногамні, партнерські сім'ї, де повагою користувались усі члени родини.

Пропонуємо звернути увагу на те, якою є сучасна українська сім'я, яка характеризується багатьма трансформаційними тенденціями. Більшість цих змін стосується дошлюбного періоду, але все ж таки можна виділити наступні ознаки, притаманні сучасним родинам. По-перше, це зростання критичності та вимог до партнера і вдалості шлюбного життя. Така тенденція зумовлена більш широкою та вільною можливістю у виборі партнера. По-друге, спостерігається зменшення кількості дітей у родині, у порівнянні з минулим сторіччям, та вік, коли подружжя стає готовим до батьківства. По-третє, відбувається послаблення гендерної диференціації у розподілі сімейних ролей та, як наслідок, не тільки чоловіки, але і жінки починають поєднувати професійну самореалізацію з сімейною. Останньою, але не менш важливою, є тенденція зниження влади батьків над «новими» родинами, які створюють їхні діти, що також є не останнім фактором впливу на свободу вибору партнера та створення власних сімейних устоїв.

Наразі вдалий шлюб не зводиться лише до продовження роду та економічної вигоди, і здавалось би, така позитивна переміна у суспільстві, теж має деякі негативні наслідки. Останнім часом психологи та соціологи висловлюють занепокоєння «кризою моногамної сім'ї», яка викликана такими факторами, як поширення нетрадиційних форм співіснування, незареєстрованих шлюбів, неповних сімей, особистісної самотності, відмови

від дітонародження, лояльного ставлення до розлучень та їхньої кількості тощо.

Розглянувши історичний контекст та динаміку розвитку сучасних сімей, варто звернути увагу на сучасний розподіл сімейних ролей та їхню сутність, оскільки усе сімейне життя будується на певних обов'язках, виконання яких є основоположним для функціонування інституту родини. Нерідко процес розподілу є тривалим та важким, адже подружжя може виступати носіями різних поглядів, які сформувалися, наприклад, в їхніх батьківських родинях або в середовищі однолітків. Через те, що сучасні сім'ї не завжди слідують традиційним варіантам сімейного уставу, часто правила та норми виникають в індивідуальному порядку.

Класифікацію сімейних ролей на основі найважливіших функцій сім'ї запропонував С. Ковальов, який вважає, що функціонально-рольова узгодженість між подружжям є основою для стабільних стосунків у родині [23]. До переліку головних сімейних ролей було віднесено наступні:

- 1) Добувач. Основною функцією є матеріальне забезпечення, збереження добробуту, надання дітям можливості отримати освіту та мати усі потрібні речі.
- 2) Господар/господарка. Організовує та веде домашнє господарство, задовольняє побутові потреби членів родини.
- 3) Сексуальний партнер. Прояв активності у сексуальній сфері життя пари, готовність експериментувати, надавати моральну підтримку, сексуальне задоволення.
- 4) Опікун. Ця роль передбачає опікування фізичним та психічним станом дитини, виконання її потреб, догляд за нею.
- 5) Вихователь. Контролює розвиток особистості дитини, її шкільні успіхи, приймає участь у вихованні, застосовує покарання та заохочення.
- 6) Порадник. Підтримує, допомагає вирішувати конфліктні ситуації у родині, ініціює зв'язок між членами родини, а також участь у сімейних ритуалах та традиціях.

7) Друг. Рекреативна функція. Організація дозвілля, сімейної субкультури, інтересів та захоплень членів родини.

8) Сімейний психотерапевт. Допомагає вирішувати особистісні проблеми членів сім'ї.

На основі проведених досліджень психолог Т. Яценко скорочує список та до основних подружніх ролей відносить такі ролі, як «сексуальний партнер», «друг», «господар» та «добувач» [23]. Ці ролі реалізують головні потреби особистості, а саме: сексуальні, побутові, потреби в емоційній близькості, взаємопідтримці, забезпеченні матеріального добробуту, безпеці та теплих стосунках.

Варто зазначити, що ролі, які приймають партнери мають перш за все доповнювати, а не взаємовиключати одна одну. Адже в родині, де сімейні ролі чоловіка і дружини є тотожними, деякі потреби не будуть задоволені та буде відбуватися постійний конфлікт інтересів.

Психолог С. Кратохвіл вважає, що рольова поведінка подружньої пари насамперед залежить від несвідомого бажання до наслідування рольової моделі батьківської родини [24]. В такому випадку, якщо рольові моделі в батьківських родинх подружжя були різними, в новоствореній сім'ї відбуватиметься тривала боротьба за владу, тож такий союз буде менш гармонійним, ніж той, в якому партнери мають однакові уявлення про розподіл ролей та обов'язків.

Спираючись на теоретичні дані про динаміку та еволюцію рольової моделі сім'ї, можна зробити висновок, що верховенство ролей є явищем, зумовленим історичними та культурними гендерними стереотипами, яке, хоча і допомагає розподілити ролі в родині для її повноцінного функціонування, нерідко призводить до нерівності між подружжям.

Також теоретичний аналіз рольової структури сім'ї доводить, що, незважаючи на існування багатьох підходів до класифікації сімейних ролей, деякі ролі виходять на перший план, а саме такі: «сексуальний партнер», «друг», «господар» та «добувач». Саме ці сімейні ролі задовольняють основні

потреби особистості, тому є вкрай важливими для повноцінного функціонування родини. Також доведено, що розподіл обов'язків та ролей дуже часто залежить від несвідомого бажання «збудувати» родину, яка буде максимально наближеною до батьківської. Тому нерідко чоловік та жінка з різними уявленнями про рольові моделі не можуть побудувати гармонійні подружні стосунки.

Висновок до I розділу

Отже, здійснивши теоретичний аналіз гендерних особливостей домінування у сім'ї, проблеми верховенства ролей, а також психологічних підходів до проблеми родинних відносин, визначивши поняття та особливості гендерних ролей у суспільстві та у контексті сімейних відносин, розкривши сутність динаміки рольової структури сім'ї на тлі історії, можна зробити низку висновків. Було визначено, що дослідники визначають «сім'ю» як соціальний інститут, малу соціальну групу або соціальну систему, яка функціонує під впливом закону гомеостазу та закону розвитку. Зазначено, що кожен член родини відтворює свої власні сімейні ролі, розподіл яких залежить від розподілу влади в родині та позиції особистості в ній. Вливають на цей перерозподіл такі фактори, як культурні цінності, традиційні норми, релігійні переконання, матеріальне забезпечення, соціальний статус, гендерні стереотипи тощо.

Також визначено, що гендерні стереотипи та гендерна асиметрія залишаються актуальною проблемою в усьому світі. Гендер формується за допомогою соціалізації та на рівні свідомості окремою особистості у наслідок відтворення гендерних ролей, що були задані суспільством. Гендерні ролі являють собою набір поведінкових рис, які приписуються людині залежно від її статі. Зазвичай, ці норми та правила поведінки ґрунтуються на традиційних очікуваннях. На основі гендерних ролей формуються гендерні стереотипи, які нерідко мають негативний вплив на самооцінку та психоемоційний стан людей, адже вони є лише узагальненими уявленнями про поведінку тієї чи іншою статі, де особистісні характеристики не враховуються.

Теоретичний аналіз даних про динаміку та еволюцію рольової моделі сім'ї доводить, що верховенство ролей – історично, культурно та гендерно зумовлене явище. Зазначено, що для успішного функціонування родини важливою є реалізація усіх сімейних ролей, які задовольняють основні потреби особистості. Більш гармонійні шлюби створюють люди, які мають однакові уявлення про розподіл ролей між подружжям. Такі уявлення можуть ґрунтуватись на прикладі батьківської родини.

РОЗДІЛ II. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ВЕРХОВЕНСТВО РОЛЕЙ У СІМ'Ї

2.1. Організація емпіричного дослідження гендерних особливостей розподілу ролей у сім'ї

На етапі теоретичного аналізу нами було розглянуто психологічні підходи до проблеми родинних відносин. Також було детально розглянуто явище гендерних ролей в межах суспільства та у контексті сімейних відносин. Нарешті було розглянуто проблему верховенства ролей та передумови їх розподілу в сучасній сім'ї. Проаналізовано динаміку та еволюцію рольової структури сім'ї в історичному контексті. На наступному етапі роботи ми перейшли до емпіричного дослідження, метою якого стало виявлення гендерних особливостей домінування у сім'ї.

Для досягнення мети нашого дослідження ми поставили наступні **завдання:**

1. Порівняльний аналіз уявлень про верховенство ролей у сім'ї серед жінок та чоловіків;
2. Порівняльний аналіз уявлень про розподіл сімейних ролей між групами респондентів, які мають різні уявлення про верховенство ролей;
3. Порівняльний аналіз уявлень про розподіл сімейних ролей між чоловіками та жінками;
4. Обчислення середніх значень та середніх відхилень результатів уявлень про розподіл сімейних ролей;
5. Порівняльний аналіз типів міжособистісних відносин серед чоловіків та жінок;
6. Визначення та аналіз показників «Домінантності» та «Доброзичливості» для груп респондентів, які мають різні уявлення про верховенство ролей;

7. Формування висновків щодо гендерних особливостей домінування у родині.

Емпіричне дослідження складалось з наступних **етапів**:

1. Вибір учасників дослідження;
2. Формування психодіагностичного інструментарію для дослідження гендерних особливостей домінування в сім'ї;
3. Організація і проведення емпіричного дослідження;
4. Аналіз, опис та інтерпретація результатів дослідження;
5. Підсумок результатів емпіричного дослідження та формування висновків.

Ми припускаємо у нашому дослідженні, що на розподіл сімейних ролей впливають сформовані у суспільстві гендерні стереотипи та особистісні характеристики кожного з партнерів. Дана думка обґрунтовується впливом соціалізації, культурних норм; іншими науковими дослідженнями. Ці фактори є ключовими у розумінні динаміки сімейних відносин і важливими для аналізу гендерних особливостей домінування в сім'ї.

Дослідження здійснювалось у квітні 2024 року.

Для дослідження гендерних особливостей домінування в сім'ї важливо обрати відповідні методики, які дозволяють точно та надійно виміряти взаємодії між партнерами. Тому **першим підготовчим етапом** до емпіричного дослідження став вибір наступних опитувальників для виявлення гендерних особливостей розподілу ролей у сім'ї:

1. Анкета. Усім респондентам також була запропонована анкета, метою якої є визначити соціально-демографічні показники. Серед цих показників: вік, стать, професія/рід діяльності, місцезнаходження, тривалість стосунків, а також питання про те, кого опитуваний вважає головним у стосунках, чоловіка або жінку.

2. Опитувальник «Розподіл ролей у родині» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Є. Дубовська).

Даний опитувальник був розроблений з метою визначення та вивчення конкретних ролей чоловіків та жінок у родині. Методика складається з 21 запитання, які торкаються таких тем, як роль в прийнятті рішень, фінансові аспекти функціонування родини, сексуальні питання, домашні обов'язки, спільні розваги родини, виховання дітей тощо.

Перелік та опис шкал опитувальника:

1) Виховання дітей. Діяльність, пов'язана із забезпеченням фізичного та психічного комфорту дитини, а також реалізацією обов'язків щодо соціального, морального та культурного розвитку дитини, допомога в навчанні, спільно проведений разом час.

2) Емоційний клімат. Задоволення потреб у захисті, підтримці, особистісному комфорті, створення гармонійного середовища в родині, вирішення конфліктів між членами сім'ї.

3) Матеріальне забезпечення. Діяльність, пов'язана із забезпеченням матеріального добробуту родини.

4) Організація розваг. Планування спільного часу, відпусток, дозвілля та сімейних заходів.

5) Роль господаря/господині. Діяльність, спрямована на забезпечення комфортних умов існування вдома, готування їжі, прибирання, догляд за одягом, ремонт речей.

6) Сексуальний партнер. Активна сексуальна поведінка, готовність до ініціювання сексуальних відносин, експериментів.

7) Організація сімейної субкультури. Діяльність, спрямована на формування у членів родини певних культурних цінностей, захоплень та хобі.

Для нашого дослідження обраний опитувальник є корисним, адже він дає змогу оцінити, які ролі зазвичай виконують чоловіки, а які – жінки. Окрім цього, після аналізу результатів можна встановити наскільки кожен з подружжя задоволений рольовим розподілом в родині.

Оскільки в нашому дослідженні участь беруть пари, за допомогою отриманих результатів, ми зможемо розглянути динаміку ролей в сім'ях та

рівень гендерної рівності, а також визначити конфліктні аспекти, пов'язані з моделлю рольового розподілу.

3. Тест ЛІРІ. Методика діагностики міжособистісних відносин.

Тест ЛІРІ складається зі 128 питань та був розроблений Т. Лірі, Г. Лефоржем, Р. Сазеком для оцінки та діагностики різноманітних аспектів міжособистісних відносин та взаємодії у малій групі.

Перелік та опис шкал опитувальника:

1) Авторитарний. Показує ступінь вираження упевненості у свої переконаннях, наполегливості, домінантності, схильності до керування, а також наявність лідерських якостей.

2) Егоїстичний. Показує ступінь орієнтованості на себе, прагматичності, задоволеності собою, схильності до конкуренції та бажання бути «вище» за інших.

3) Агресивний. Вказує на рівень упертості, енергійності, наполегливості, інколи жорстокості, нестриманості.

4) Підозрілий. Визначає схильність до реалістичних суджень або схильність не довіряти світу, сумніватися в усьому при вищому ступені вираження типу, показує критицизм, замкненість, недовіру.

5) Підвладний. Характеризується скромністю, покорою, слабовольністю, бажанням уникнути відповідальності.

6) Залежний. Показує ступінь конформності, залежності від інших, бажання подобатись, тривожності через думки та дії інших.

7) Доброзичливий. Вказує на рівень схильності до співробітництва, комунікабельності, гнучкості, свідомої конформності, орієнтованості на соціальне прийняття та любов.

8) Альтруїстичний. Вказує на ступінь відповідальності стосовно інших, готовності пожертвувати собою, допомогти іншим, підтримати та заспокоїти оточуючих.

В рамках нашого дослідження цей тест є корисним та актуальним, тому що його комплексний підхід дозволяє отримати детальне розуміння того, як

партнери взаємодіють між собою, а також визначити домінуючу особистість та її характеристики.

Окрім зазначених переваг, тест ЛПРІ також дозволяє точно розглянути, які характеристики впливають на розподіл влади та як це відображається на поведінці партнерів.

Після вибору та узгодження актуальних, надійних та валідних методик, **другим етапом** стало створення опитувальника за допомогою інтернет-ресурсу «Google Forms».

Третій етап – це формування вибірки та бази даних. Формування вибірки є важливою складовою в процесі дослідження, адже від вибірки респондентів напряму залежить репрезентативність отриманих даних. На нашу думку, забезпечити об'єктивність та надійність отриманих результатів дозволяє вибірка з однакової кількості чоловіків та жінок різного віку та соціального статусу, які перебувають у стабільних сімейних відносинах. Саме тому респонденти нашого дослідження це виключно чоловіки та жінки, які перебувають у шлюбі одне з одним.

В ході емпіричного дослідження було опитано 15 пар, 30 людей віком від 20 до 69 років, які перебувають у шлюбі від 1 до 36 років, знаходяться в Україні або закордоном. В деяких парах працюють обоє партнерів, в інших працює лише один, а інший навчається або є домогосподарем/домогосподаркою. Відбір респондентів відбувався випадковим, рандомізованим чином, незалежно від освіти, віку, релігійних переконань тощо.

В дослідженні було дотримано таких етичних аспектів як: отримання інформованої згоди, до відома усіх учасників опитування було донесено його мету та цілі; гарантія конфіденційності зібраних даних та можливість проходити опитування під псевдонімом.

Отже, для дослідження гендерних особливостей домінування у сім'ї та проблеми верховенства ролей були обрані найбільш актуальні методики, за

допомогою яких можна якнайглибше проаналізувати та охарактеризувати зазначені показники.

2.2. Опис та аналіз результатів дослідження гендерних особливостей домінування у сім'ї

Цей підрозділ присвячений представленню та аналізу результатів, отриманих під час проведеного нами опитування. Першочергово нами були визначені статистичні показники з анкети по пункту «Хто головний у родині?». Дане запитання дає змогу чітко зрозуміти особисті уявлення респондентів стосовно того, як влада та обов'язки мають розподілятися в родині, а також, це свідчить про наявність верховенства чоловічої чи жіночої ролі у певній сім'ї. Отримані нами результати представлені на рисунку 2.1.

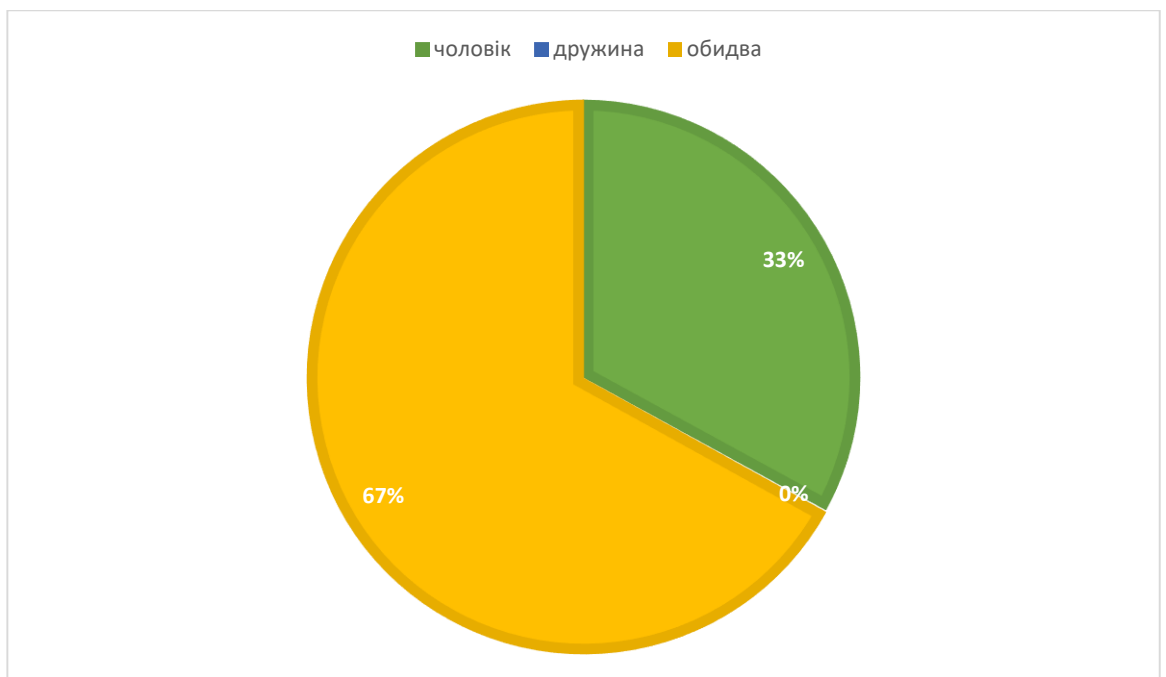

Рис. 2.1. Статистичні показники по пункту «Хто головний у родині?»

Аналізуючи отримані дані, ми можемо спостерігати, що переважна кількість респондентів, а саме 67%, визнають головними у родині обох партнерів. На думку 33% опитуваних, головний у сім'ї чоловік. При цьому жоден із 30 респондентів не вибрав варіанту, де головною у стосунках є дружина. Такі результати є прямим показником наявності в нашому суспільстві гендерних стереотипів у сімейних стосунках, згідно з якими

головним у родині визнається чоловік. З розвитком руху за рівноправ'я та права жінок, в деяких сімейних моделях жінки змогли отримати половину влади.

Провівши порівняльний аналіз відповідей чоловіків та жінок на запитання про те, хто головний у родині, була визначена певна тенденція, згідно з якою 87% опитаних жінок схиляються до сімейної моделі, де партнери є однаково головними, тобто рівноправними у своїй владі та обов'язках. На думку лише 13% жінок, головним є чоловік (дані представлені на рисунку 2.2).

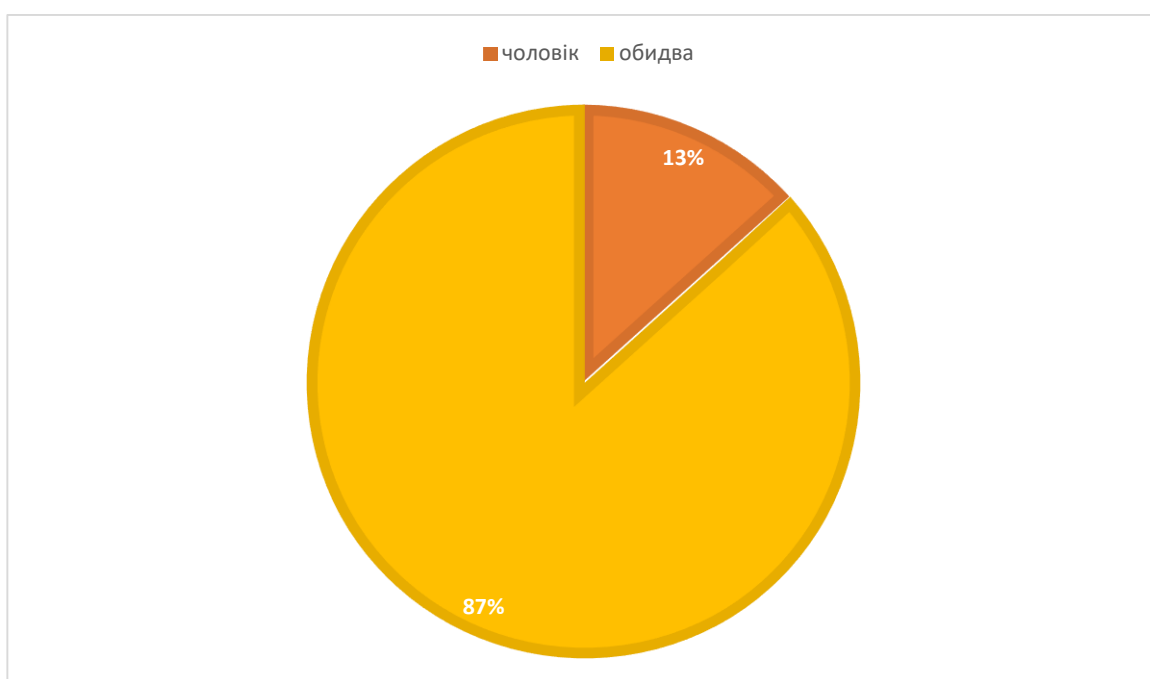

Рис. 2.2. Статистичні показники по пункту «Хто головний у родині?» (відповіді жінок)

Натомість, якщо розглянути результати відповідей чоловіків на те ж саме питання, можна побачити інакше розподілення думок (рисунок 2.3). На думку 47% чоловіків, влада між дружиною та чоловіком має бути розподілена рівномірно, а 53% вважають, що головним має бути чоловік.

Такі результати порівняльного аналізу відповідей чоловіків та жінок можуть свідчити про більш «традиційний» та стереотипний погляд на сімейний устрій у чоловіків. А також про те, що багато жінок не отримують тієї влади та відповідальності у стосунках, якої б прагнули мати. Це може бути

причиною конфлікту інтересів у подружніх парах, адже невідповідність думок з цієї теми неодмінно призводитиме до спроб «поділити» владу.

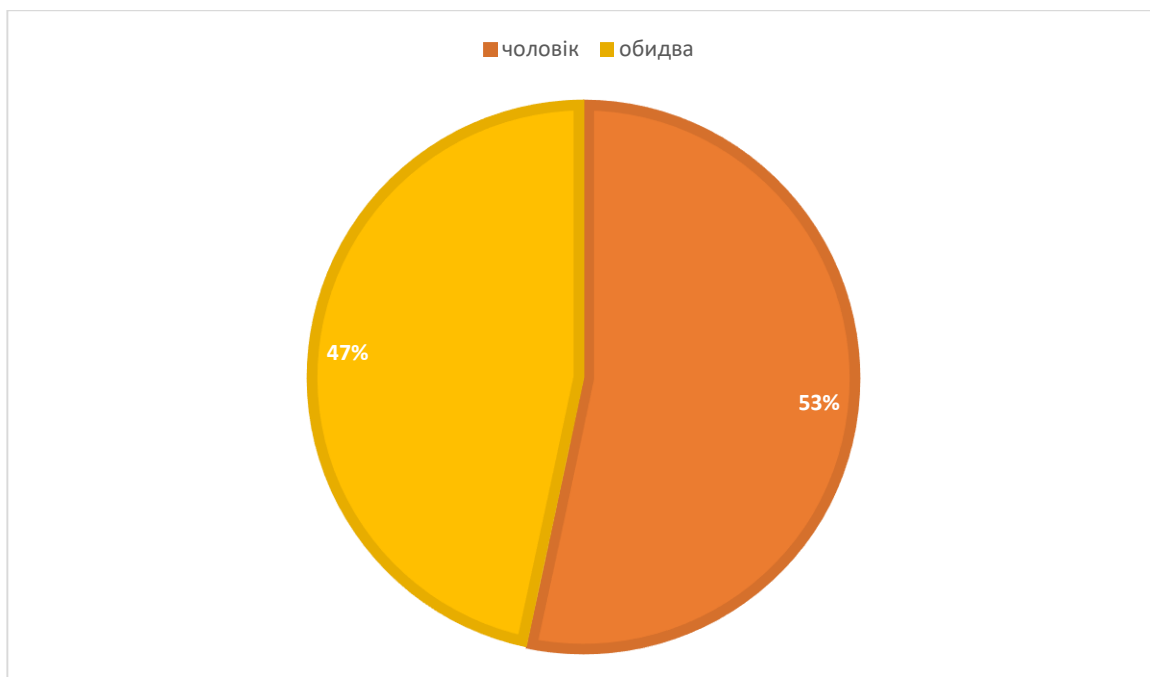

Рис. 2.3. Статистичні показники по пункту «Хто головний у родині?» (відповіді чоловіків)

Наступним етапом дослідження був підрахунок та інтерпретація показників за методикою «Розподіл ролей у родині» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Є. Дубовська). Відсоткові значення показників представлені у таблиці 2.1.

За допомогою отриманих в ході опитування даних, можна визначити, які сімейні ролі більш притаманні дружинам, а які – чоловікам. Ми бачимо, що такі ролі, як: «Виховання дітей», «Емоційний клімат», «Організація розваг», «Роль господині», та «Організація сімейної субкультури», значно більшою мірою реалізуються дружиною.

Найвищий показник має роль «Виховання дітей», що свідчить про меншу участь чоловіків у житті дітей. Виходячи з такої статистики, можна зробити висновок, що жінки в шлюбно-сімейних відносинах виконують основні обов'язки по домогосподарству, підтримці функціонування побуту, плануванню спільного часу, догляду за дітьми та їх вихованню, а також є відповідальними за емоційний клімат в родині. Оскільки, як було розглянуто

вище, більшість респондентів вважають, що домінують у стосунках обоє, ми можемо припустити, що роль дружини все одно накладає більше обов'язків на жінок.

Таблиця 2.1.

Відсоткові значення розподілу ролей

Ролі	Реалізація чоловіком	Реалізація дружиною
Виховання дітей	29%	71%
Емоційний клімат	30%	70%
Матеріальне забезпечення родини	60%	40%
Організація розваг	37%	63%
Роль господаря/господині	39%	61%
Сексуальний партнер	44%	56%
Організація сімейної субкультури	39%	61%

На думку респондентів, така роль, як «Сексуальний партнер» є єдиною роллю, яка має реалізовуватися двома партнерами майже однаково, хоча більшою мірою, а саме на 56%, все ж таки – дружиною. Така тенденція може говорити про стереотипи, пов'язані з відповідальністю, яка накладається на жінок у сексуальних відносинах, або про бажання чоловіків щодо ініціювання сексуальних стосунків жінкою.

Роль «Матеріальне забезпечення родини» має реалізовуватися чоловіком, що є глибоко укоріненою стереотипною думкою. Така традиційна позиція з'явилась дуже давно, коли жінки довгий час лише доглядали за дітьми та домівкою, не маючи права на працевлаштування.

Загалом, такий розподіл ролей у родині може бути наслідком гендерних стереотипів, згідно з якими дружина має виконувати усі функції, пов'язані з «внутрішнім» життям сім'ї, а чоловік більше відповідає за

«зовнішне» функціонування. Під внутрішніми процесами розуміються усі обов'язки по господарству та ті, що пов'язані з вихованням дітей та взаємодією між членами родини. Під зовнішніми маються на увазі процес матеріального обслуговування та забезпечення безпеки родини.

Наступним кроком в нашому дослідженні стало розподілення респондентів на групу А, де опитувані обрали чоловіка головним у сім'ї, та групу Б, де опитувані визнали головними обох партнерів. У порівняльній таблиці 2.2 для групи А і групи Б, спостерігається невелика різниця у розподілі сімейних ролей у відсотковому співвідношенні.

Таблиця 2.2.

Порівняння відсоткових значень розподілу ролей для групи А і Б

Ролі	Група А		Група Б	
	Реалізація чоловіком	Реалізація дружиною	Реалізація чоловіком	Реалізація дружиною
Виховання дітей	27%	73%	31%	69%
Емоційний клімат	27%	73%	31%	69%
Матеріальне забезпечення родини	62%	38%	58%	42%
Організація розваг	40%	60%	35%	65%
Роль господаря/господині	41%	59%	38%	62%
Сексуальний партнер	42%	58%	45%	55%
Організація сімейної субкультури	43%	57%	37%	63%

У групі А спостерігаються вищі показники рольової відповідальності жінок у пунктах «Виховання дітей», «Емоційний клімат» та «Сексуальний партнер» та нижчі у пунктах «Матеріальне забезпечення родини», «Організація розваг», «Роль господаря/господині» та «Організація сімейної субкультури», ніж у групи Б. Але в обох групах переважна кількість ролей

залишаються більшою мірою жіночими. Виключно чоловічою є роль «Матеріальне забезпечення» у групі А, однак у групі Б ця роль наближається до середнього значення, тобто вимагає реалізації обома партнерами.

Цікавим є те, що в групі А жінки виконують 60% усіх сімейних обов'язків, в той час, коли у групі Б жінки виконують, хоча не істотно, але більше – 61%. Виходячи з цих даних, можна зробити висновок, що особливістю родин, де партнери вважають себе рівними, жінка виконує більше обов'язків. Можна зробити припущення, що ця особливість пов'язана зі значною зміною рівня відповідальності жінок щодо пункту «Матеріальне забезпечення», що складає 4%, та недостатньою зміною рівня відповідальності чоловіків в інших пунктах.

Таблиця 2.3.

**Порівняння відсоткових значень розподілу ролей згідно з
відповідями чоловіків та жінок**

Ролі	відповіді чоловіків		відповіді жінок	
	Реалізація чоловіком	Реалізація дружиною	Реалізація чоловіком	Реалізація дружиною
Виховання дітей	28%	72%	31%	69%
Емоційний клімат	30%	70%	29%	71%
Матеріальне забезпечення	63%	37%	57%	43%
Організація розваг	38%	62%	36%	64%
Роль господаря/господині	42%	58%	36%	64%
Сексуальний партнер	43%	57%	46%	54%
Організація сімейної субкультури	44%	56%	34%	66%

У порівняльній таблиці 2.3, де окремо відображені відповіді чоловіків та жінок стосовно розподілу ролей у родині, прослідковується тенденція, згідно

з якою такі ролі, як «Виховання дітей», «Емоційний клімат», «Організація розваг» та «Сексуальний партнер» мають різницю у відсоткових значеннях між відповідями респондентів різної статі не більше 3%.

Натомість відсоткові значення таких ролей, як «Матеріальне забезпечення родини», «Роль господаря/господині» та «Організація сімейної субкультури» відрізняються більш значною мірою. Так, наприклад, на думку чоловіків, вони мають більше реалізовувати обов'язки щодо матеріального забезпечення родини. А жінки відчують значно більшу відповідальність у ролі господині та організатора сімейної субкультури.

Така різниця у відповідях скоріш за все говорить про наявність стереотипних установок про те, що дружина має бути доброю господинею, а чоловік має піклуватися в першу чергу про фінансове благополуччя родини.

Наступним кроком нашого дослідження стало обчислення середніх значень та стандартних відхилень для результатів, отриманих за методикою «Розподіл ролей у родині», щоб виявити, які ролі мають високу та низьку варіабельність.

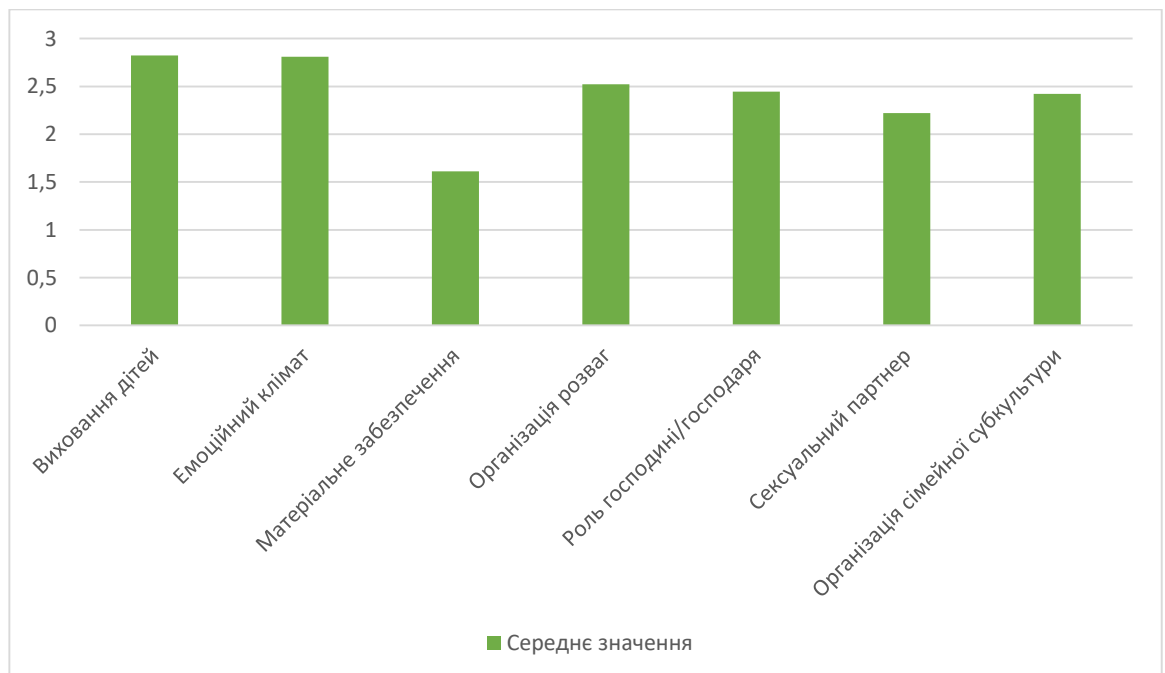

Рис. 2.4. Середні значення розподілу сімейних ролей

На рисунку 2.4 представлені дані про середні значення реалізації сімейних ролей згідно з відповідями респондентів в опитувальнику «Розподіл ролей у родині». Чим більшим є значення, тим більшою мірою дана роль реалізується дружиною в сім'ї.

На рисунку 2.5 зображені стандартні відхилення розподілу сімейних ролей згідно з відповідями опитаних. Найбільше стандартне відхилення має «Роль господаря/господині», що вказує на високу варіабельність, тобто реалізація цієї ролі значно відрізняється у різних сім'ях. З чого ми можемо зробити висновок, що деякі родини мають більше або менше гендерних упереджень та установок щодо ролі дружини, ніж інші.

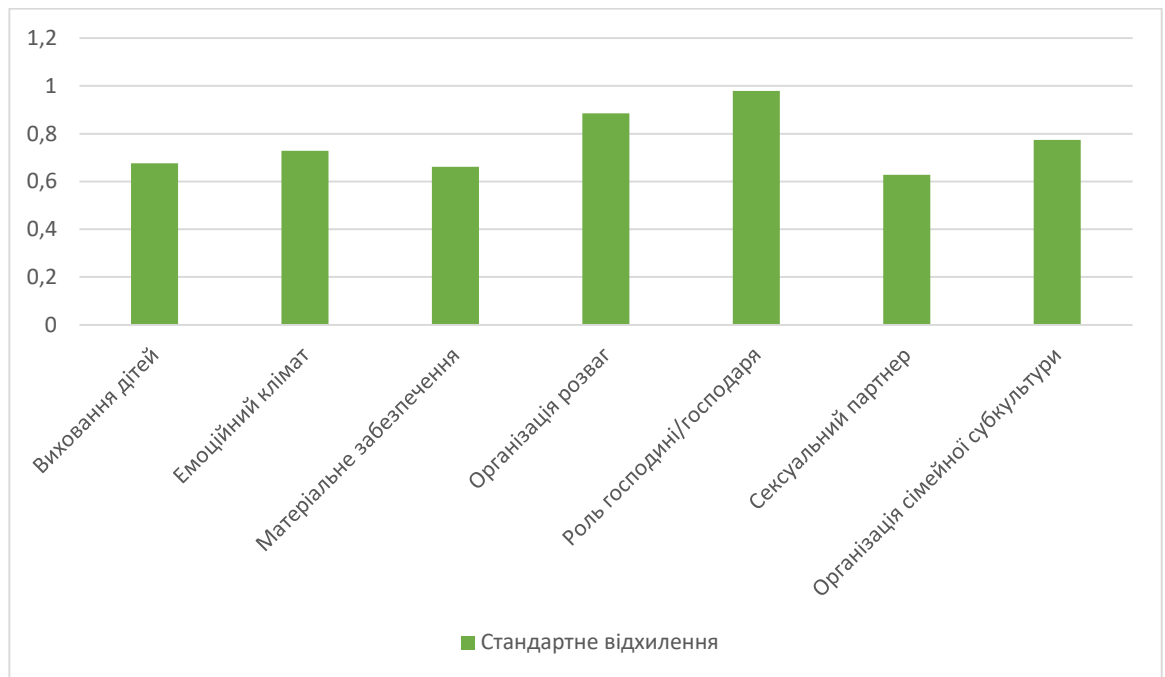

Рис. 2.5. Стандартні відхилення розподілу сімейних ролей

Найменшу варіабельність мають ролі «Матеріальне забезпечення» та «Сексуальний партнер», що вказує на однакове сприйняття та виконання цих функцій в більшості сімей.

Далі ми проаналізували результати, отримані за методикою діагностики міжособистісних відносин (Тест ЛІРІ). У ході інтерпретації результатів було виділено різні рівні прояву (низький, помірний, високий або екстремальний)

того чи іншого типу поведінки з оточуючими, взаємодії та комунікації в соціумі.

Перші чотири типи міжособистісних відносин (авторитарний, егоїстичний, агресивний і підозрілий) характеризуються тенденцією до лідерства і домінування, незалежністю думки, готовністю відстоювати власну точку зору в конфлікті. Інші чотири октанта (підвладний, залежний, доброзичливий і альтруїстичний) відображають більшу схильність до конформних установок, інколи невпевненості у собі, податливості до думки інших та схильності шукати компроміси.

Для того, щоб проаналізувати гендерні особливості домінування у родині з точки зору особистісних характеристик, ми більш детально розглядаємо відсоткове відношення отриманих даних для чоловіків групи А, що зображені у таблиці 2.4.

Низький рівень авторитарної поведінки спостерігається у 25% респондентів-чоловіків групи А так само, як і помірний рівень, що характеризує їх як впевнених у собі людей, які необов'язково займають лідерські позиції, завзятих та наполегливих. У 50% опитаних було визначено високий рівень авторитарного типу взаємодії. Це свідчить про їхню домінантність, енергійність, компетентність та авторитетність як лідерів, любов командувати, давати поради та контролювати зовнішні процеси.

У переважній більшості чоловіків, а саме у 87,5%, помірний рівень егоїстичної поведінки, яка характеризується наявністю егоїстичних рис, орієнтацією на свої інтереси та бажання, схильністю до суперництва. У 12,5% спостерігається низький рівень егоїстичного стилю спілкування, що робить їх більш чуйними до інтересів оточуючих.

Агресивний тип взаємодії високого рівня спостерігається у 12,5% чоловіків, що є ознакою наявності таких рис характеру, як вимогливість, дратівливість, надмірна відвертість, суворість, іронічність. Люди з таким типом спілкування схильні звинувачувати оточуючих та рідко миряться з їхніми помилками. Так само, у 12,5% чоловіків спостерігається низький рівень

агресивного стилю спілкування, що свідчить про їхню адаптивну поведінку. Більшість респондентів, що складає 75%, мають помірний рівень цього типу, що вказує на впевненість, енергійність, завзятість та наполегливість.

Таблиця 2.4.

Типи міжособистісної взаємодії чоловіків групи А

Тип	Низький рівень	Помірний рівень	Високий рівень	Екстремальний рівень
Авторитарний	25%	25%	50%	0%
Егоїстичний	12,5%	87,5%	0%	0%
Агресивний	12,5%	75%	12,5%	0%
Підозрілий	25%	37,5%	37,5%	0%
Підвладний	12,5%	37,5%	50%	0%
Залежний	0%	50%	50%	0%
Доброзичливий	25%	62,5%	12,5%	0%
Альтруїстичний	12,5%	62,5%	25%	0%

У 37,5% наявні риси, що свідчать про високий рівень підозрілого типу поведінки, який характеризується критичністю, нетовариськістю, боязню поганого ставлення, замкнутістю, скептичністю. Такі особистості відчують труднощі у інтерперсональній комунікації через невпевненість у собі, часто розчаровують у інших, проявляють свій негативізм у вербальній агресії. 37,5% опитаних мають помірний рівень і 25% мають низький рівень підозрілого стилю спілкування, що може проявлятися у їхній критичності до навколишнього світу.

Підвладний тип поведінки – це тип поведінки, при якому людина схильна прислухатися до думки інших, підкоряється, намагається уникнути конфлікту. У 50% виявлено високий рівень, що додає до перерахованих вище рис лагідність, схильність підкорятися «сильнішому», більш авторитетному лідеру. У 37,5% помірний рівень цього типу поведінки, у 12,5% - низький.

Залежний стиль спілкування характеризується станом залежності від думок, дій інших, бажанням догодити іншим, нехтуванням власними інтересами. У 50% виявлено високий рівень, у іншій половині – помірний. Таким чином, у половині чоловіків, які вважають себе головними у родині, спостерігається тенденція до м'якості, конформності та бажання отримувати підтримку і поради.

Доброзичливий тип взаємодії – комунікація, в якій людина проявляє повагу та цікавість до оточуючих. Лише у 12,5% спостерігається тенденція до високого рівня доброзичливості, що включає в себе люб'язність, орієнтованість на прийняття і схвалення, прагнення задовольнити інших, інколи емоційну лабільність. У 62,5% спостерігається помірний рівень даного типу спілкування, що вказує на схильність цих людей до співробітництва, кооперації, свідомої конформності, ініціативності, прагнення допомагати, заслужувати любов та визнання, проявів теплоти та доброзичливості у відносинах. У 25% опитаних низький рівень.

У 62,5% є ознаки помірної рівня альтруїстичного типу міжособистісної взаємодії, що проявляється у делікатності, співчутті, ніжності, турботі. Такі люди так само, як і представники низького рівня, які складають 12,5% від усіх респондентів, вміють підтримувати та заспокоювати, нерідко виявляють чуйність. 25% мають високий рівень, що свідчить про їхню схильність до гіпервідповідальності, приносити свої інтереси у жертву, бути нав'язливими у прагненні допомогти.

Одночасно високі показники у таких типах, як «Авторитарний» та «Підвладний», можуть свідчити про проблему хворобливого самолюбства та авторитарності у деяких з респондентів. Близькі за значенням результати в типах «Агресивний» та «Доброзичливий» можуть бути ознакою боротьби мотивів самоствердження та афіліації. Це може бути показником прагнення чоловіків відчувати себе головними та мати більше влади у родині, але при цьому вони воліють мати теплі близькі стосунки з рідними, що в деяких людей може викликати внутрішній конфлікт.

У жінок групи А, які вважають головним у родині чоловіка, спостерігається помірний рівень в більшості пунктів. Така статистика може вказувати на внутрішню гармонійність опитаних особистостей, без наявних акцентуацій того чи іншого типу. Високий рівень спостерігається у таких типах, як «Підозрілий», «Залежний», «Підвладний» та «Агресивний».

Наступним етапом стало визначення параметра «Домінування» та «Доброзичливість» для чоловіків групи А за допомогою наступних формул:

Домінування = (Авторитарний - Підвладний) + 0,7 x (Альтруїстичний + Егоїстичний - Підозрілий - Залежний)

Дружелюбність = (VII - III) + 0,7 x (VIII - II - IV + VI)

Отримані результати зображені на рисунку 2.6.

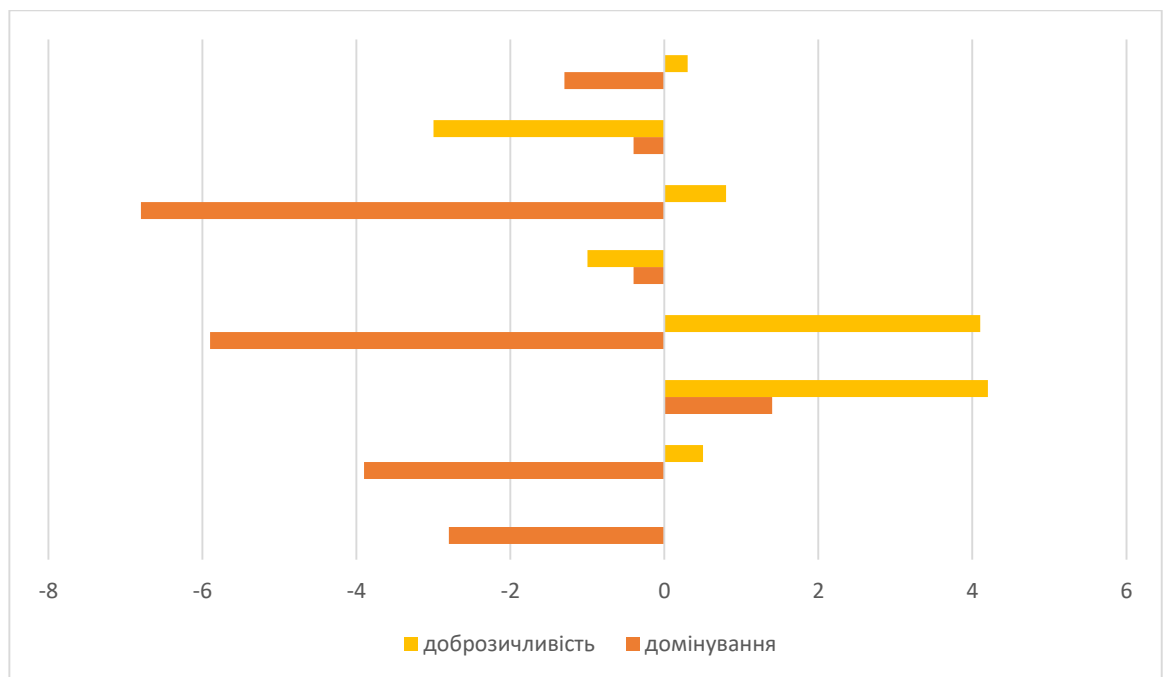

Рис. 2.6. Показники параметрів «Домінування» та «Доброзичливість» для респондентів групи А чоловічої статі

На графіку ми бачимо, що лише один респондент має позитивне значення результату, отриманого за формулою підрахунку параметру «Домінування». Такий результат вказує на виражене прагнення людини до лідерства у спілкуванні, до домінування. Інші респонденти мають негативні результати, що свідчить про тенденцію до підпорядкування, відмови від

відповідальності. Чим більшим є кількісне значення результату зі знаком мінуса, тим менше особистість прагне до лідерства.

Позитивний результат за формулою «Доброзичливість» спостерігається у більшості опитуваних, що вказує на їхнє прагнення мати гармонійні стосунки з оточуючими, співпрацювати. Негативний результат є ознакою агресивно-конкурентної позиції, яка зазвичай перешкоджає співпраці.

Це доводить, що більшість чоловіків, які вважають себе головними у родині, залишаються відкритими до співпраці та взаємно прийнятих рішень разом з дружиною, тому що не завжди прагнуть мати більше відповідальності та влади.

Далі ми проаналізували дані, отримані за допомогою Тесту ЛПІ від представників групи Б, які визнають головними у стосунках обох партнерів. Результати представлені у таблицях 2.5 і 2.6.

Таблиця 2.5.

Типи міжособистісної взаємодії чоловіків групи Б

Тип	Низький рівень	Помірний рівень	Високий рівень	Екстремальний рівень
Авторитарний	0%	86%	14%	0%
Егоїстичний	14%	86%	0%	0%
Агресивний	0%	100%	0%	0%
Підозрілий	0%	100%	0%	0%
Підвладний	0%	71%	29%	0%
Залежний	0%	43%	57%	0%
Доброзичливий	43%	43%	14%	0%
Альтруїстичний	14%	72%	14%	0%

Більшість отриманих результатів за своїм значенням не виходять за рамки помірною рівня прояву. Зазвичай така тенденція притаманна гармонійним особистостям, у яких відсутні акцентуації будь-яких типів міжособистісної взаємодії.

Однак, у 57% чоловіків спостерігається високий рівень типу «Залежний», що характеризує їх як довірливих, конформних, доволі слухняних та схильних приймати чужу позицію.

Звернувшись до таблиці 2.6, можна помітити, що у 62% жінок також спостерігається високий рівень типу спілкування «Залежний».

Таблиця 2.6.

Типи міжособистісної взаємодії жінок групи Б

Тип	Низький рівень	Помірний рівень	Високий рівень	Екстремальний рівень
Авторитарний	0%	85%	15%	0%
Егоїстичний	8%	77%	15%	0%
Агресивний	0%	85%	15%	0%
Підозрілий	15,5%	38,5%	46%	0%
Підвладний	0%	38%	62%	0%
Залежний	8%	15%	62%	15%
Доброзичливий	7,5%	85%	7,5%	0%
Альтруїстичний	8%	46%	46%	0%

У 15% жінок було виявлено екстремальний рівень типу «Залежний», що є патологічним проявом залежних рис та свідчить про різку невпевненість у собі, наявність нав'язливих страхів, побоювань, тривоги з будь-якого приводу, а також залежність від інших та їхньої думки.

У 62% жінок спостерігається високий рівень типу «Підвладний», що вказує на їхню лагідність та схильність підкорятися. Більшість інших результатів знаходиться у межах помірною рівня.

На рисунку 2.7 зображені результати за параметрами «Домінування» та «Доброзичливість» для групи Б. Більшість респондентів мають негативні показники по параметру «Домінантність». З чого ми можемо зробити висновок, що опитані не прагнуть займати позиції лідери, готові підкорятися та співпрацювати. Також у більшості високо вираженими є показники

параметру «Доброзичливість», що робить їх «хорошими командними гравцями» в родині. Однак, є респонденти з негативним значенням цього параметру, що може свідчити про їхню конкурентну позицію.

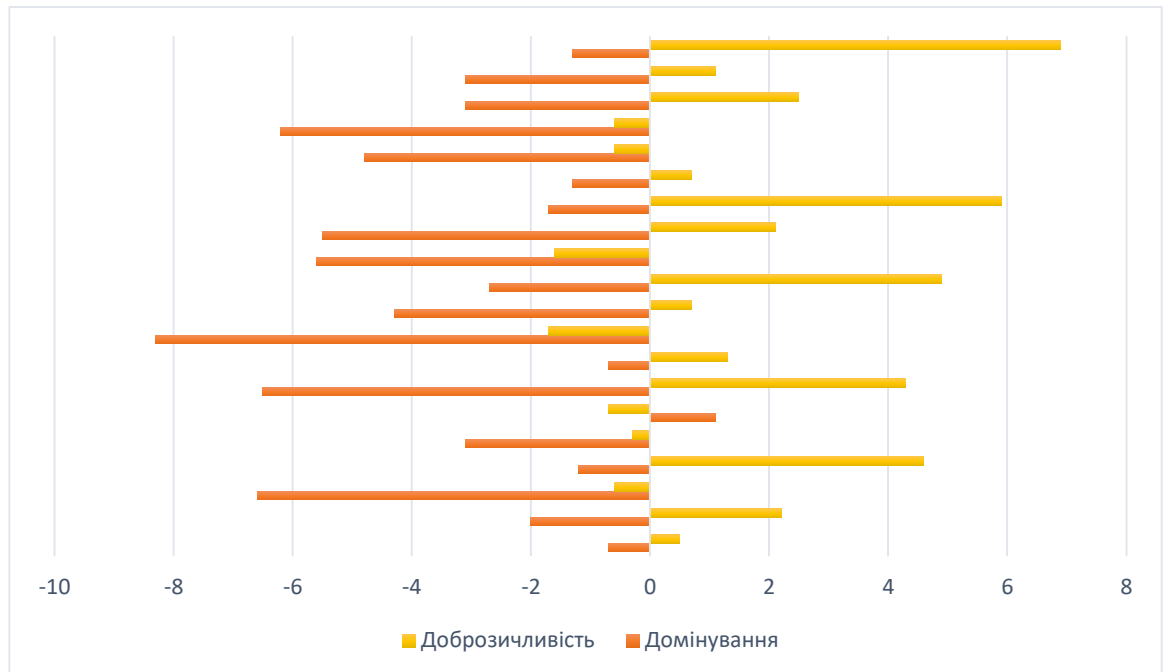

Рис. 2.7. Показники параметрів «Домінування» та «Доброзичливість» для респондентів групи Б

Більшість респондентів мають позитивні показники за параметром «Доброзичливість». Це характеризує їх, як людей, які відкриті до співпраці та комунікації, готові вирішувати конфлікти та йти до досягнення спільної мети.

Провівши емпіричне дослідження, можна зробити висновок, що більшість респондентів, які вважають головними в подружжі обох партнерів, мають високі показники залежних рис характеру, тобто хочуть догодити іншим, можуть нехтувати своїми інтересами заради інших, є м'якими та конформними особистостями. Визначено, що таких парax 61% усіх сімейних ролей реалізують жінки. Обов'язки щодо матеріального забезпечення родини та роль сексуального партнера у таких парax реалізується майже рівною мірою.

Також визначено, що у парax, де головним визнають чоловіка, більшість чоловіків мають високий рівень авторитарної поведінки, але також і залежної

та підвладної поведінки. На помірному рівні у більшості чоловіків егоїстичний, агресивний, доброзичливий та альтруїстичний типи взаємодії з оточуючими. Виходячи з таких характеристик можна зробити висновок, що в деяких родинах влада належить чоловікові через домінуючі, авторитарні нахили характеру. Однак, в інших подружжях чоловік, виконуючи роль головного, також є альтруїстичною, дбайливою, відкритою особистістю, яка налаштована на співробітництво та вирішення конфліктних ситуацій конструктивним діалогом. Таких чоловіків можна охарактеризувати як «м'яких» лідерів, які схильні направляти, але і дослухатися до інших. Головною роллю, яку реалізують чоловіки в таких парах, є роль матеріального забезпечення родини, що є стереотипним розподілом обов'язків. В таких родинах 60% усіх сімейних ролей виконують жінки, що робить їх більш навантаженими у реалізації потреб родини.

Висновок до II розділу

Таким чином, для виявлення гендерних особливостей домінування у сім'ї були виділені певні завдання та етапи емпіричного дослідження. Було сформульоване припущення, що на розподіл сімейних ролей впливають сформульовані в соціумі гендерні стереотипи та особистісні характеристики кожного з партнерів. Визначені найактуальніші методики для аналізу згаданих показників.

В ході нашого емпіричного дослідження було виявлено деякі тенденції, які свідчать про значний вплив гендерних стереотипів на розподіл ролей у родинах. Жінки більшою мірою реалізують обов'язки щодо виховання дітей, що історично було жіночим обов'язком і наразі нерідко вважається виключно жіночою справою. Також жінки несуть більшу відповідальність за емоційний клімат в родині, організацію розваг, організацію сімейної субкультури та в ролі господині. І лише такі ролі, як обов'язки щодо матеріального забезпечення та сексуальних відносин пари, в більшості родин мають майже рівні показники, що свідчить про їхню реалізацію обома партнерами у відносно рівній мірі. Також зазначено, що, хоча більшість

респондентів вважає головними у стосунках обох партнерів, третина опитаних головним обирає чоловіка. Це також є свідченням щодо актуальності гендерних стереотипів у контексті сімейних стосунків. Виявлено, що у респондентів, які вважають партнерів однаково головними, є схильність до залежних рис характеру. У деяких жінок навіть зафіксовано екстремальний рівень залежного типу взаємодії, що є патологічною поведінкою. Також виявлено, що гендерною особливістю чоловіків, які вважають себе головними у родині, нерідко є схильність до авторитарної, залежної або підвладної поведінки. Такі розбіжності можуть вказувати на спосіб керування іншими у цій родині, від більш жорсткого до м'якого.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізувавши та оцінивши сучасний стан досліджень гендерних та сімейних ролей було визначено, що, незважаючи на стрімкий розвиток гендерної психології, проблема верховенства ролей не є глибоко вивченою, оскільки більше уваги зазвичай приділяється іншим сферам дослідження. Оскільки сім'я залишається однією з найважливіших одиниць соціалізації, а також носієм культурних складових і має неодмінний вплив на благополуччя кожної особистості, важливим є вивчення такого аспекту родинного життя, як проблема верховенства ролей у сім'ї. Були визначені основні підходи до розуміння поняття «сім'ї» та сімейних ролей.

2. Теоретичний аналіз проблеми сімейних відносин показав, що у різних психологічних підходах існують різноманітні погляди на визначення поняття сім'ї, а також на виділення функцій та ролей, що мають реалізовуватись членами родини. Однак, жоден з підходів не заперечує важливості коректного та комфортного для обох партнерів розподілення обов'язків, оскільки незгода одного з подружжя зі способом розподілу ролей неодмінно стане причиною багатьох конфліктів та образ. Конфлікт ролей виникає, коли очікування щодо реалізації певних обов'язків не збігаються з можливостями, бажаннями та уявленнями іншого партнера. Також було визначено, що дуже часто молода сім'я схиляється до формування рольової моделі, яка буде ідентичною або схожою на ту, що була в їхній батьківській родині. Така тенденція часто стає причиною до виникнення конфліктних ситуацій, адже рольові уявлення партнерів можуть не співпадати.

3. Теоретичний аналіз гендерних стереотипів та їхнього впливу на розподіл ролей у сім'ї показав, що розподіл ролей у родині відбувається під призмою гендерних стереотипів. Здійснивши аналіз традиційних та сучасних гендерних стереотипів, було визначено, що традиційні стереотипи ґрунтуються на культурних, релігійних, а також історичних уявленнях про обов'язки чоловіків та жінок у родині. Історично склалася така рольова модель, де чоловік виконував функції лідера, захисника та «годувальника»

сім'ї, а дружина, в свою чергу, несла відповідальність за домашнє господарство, виховання дітей та емоційне благополуччя всередині родини. Традиційні стереотипи трансформувалися у більш сучасні форми, однак вони залишаються міцно закріпленими у суспільстві за допомогою соціалізації, виховання та впливу культурних норм. В сучасному суспільстві ми бачимо тенденцію до активного залучення жінок у сферу матеріального забезпечення родини, однак, роль чоловіка, наприклад, у вихованні дітей все ще залишається відносно незначною. В ході аналізу історії та динаміки розвитку шлюбних та сімейних відносин, було виявлено перевагу патріархальних форм розподілу влади у родині у минулому. Сучасні сім'ї все більше орієнтуються на рівноправні союзи, де обидва партнери будуть мати право голосу, рівні права та обов'язки. Також під час теоретичного аналізу чинників впливу на рольовий розподіл у сім'ї, були визначені такі соціально-психологічні чинники, як соціалізація, соціально-культурні норми, рівень освіти та особистісні характеристики кожного з партнерів.

4. У нашому дослідженні ми припустили, що на розподіл ролей впливають сформовані у соціумі гендерні стереотипи та риси характеру чоловіка та дружини. За мету нашого дослідження було взято виявлення гендерних особливостей домінування у сім'ї. Для нашого емпіричного дослідження були обрані найбільш релевантні методики, а саме анкета, метою якої було визначити соціально-демографічні показники та думку про те, хто є головним у родині; опитувальник «Розподіл ролей у родині» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Є. Дубовська) для визначення конкретних ролей чоловіка та дружини у сім'ї; тест ЛІРІ для оцінки та діагностики різних аспектів міжособистісної взаємодії у подружжя. Опитування було проведене за допомогою «Google Форми» серед 15 одружених пар віком від 18 до 69 років, які перебувають у шлюбі від 1 до 36 років, знаходяться в Україні, працюють або безробітні.

Таким чином, проаналізувавши отримані результати, нами були зроблені наступні висновки. Більшість респондентів підтримують ідею

рівноправного домінування, коли обоє партнерів є головними та мають рівні права у прийнятті рішень, третина опитаних визнають домінування чоловіка в родині, та жоден респондент не вважає, що головною у стосунках є жінка. Модель сімейних відносин, де головними обрали обох партнерів, свідчить про поступове руйнування традиційних гендерних стереотипів стосовно домінування у родині. Жінки є менш підвладними традиційним стереотипам, адже 87% опитаних схиляються до рівноправного союзу. Однак, думки чоловіків розподілились майже порівну між варіантом домінації чоловіків та домінацією обох на користь першої опції, що робить їх більш залежними від гендерних стереотипів. Було визначено, що чоловіки переважно займаються матеріальним забезпеченням родини. Це традиційний стереотипний розподіл обов'язків, який досі залишається поширеним у багатьох родинах. У свою чергу, жінки несуть більшу відповідальність за виховання дітей, роль господині, організацію розваг та сімейної субкультури, а також за підтримання емоційного клімату в родині, що також відповідає традиційним гендерним ролям. Також було визначено, що чоловіки, які займають домінуючу позицію в сім'ї, часто демонструють авторитарні риси характеру. Водночас, вони можуть бути альтруїстичними та дбайливими лідерами, які не тільки направляють та розпоряджаються іншими, але й дослухаються до думки інших членів родин, готові співпрацювати. Адже більшість респондентів обох статей мають високі показники доброзичливості, відкритості та готовності до діалогу. Така тенденція свідчить про схильність до «м'якого» та екологічного лідерства в сучасних родинах, де подружжя виступає партнерами. Також була визначена особливість чоловіків до доволі високих показників егоїстичного типу взаємодії, що свідчить про їхню орієнтованість на власні інтереси та схильність конкурувати, що може проявлятися поза межами родини, так і в стосунках з близькими. У той час, жінки мають високі та навіть екстремальні показники залежного типу міжособистісних відносин, що вказує на високий рівень тривожності, бажання догодити іншим та про залежність від думки та дій партнера.

Отже, підсумовуючи усі особливості виділені в нашому дослідженні, варто зазначити, що гендерні стереотипи все ще значною мірою, нерідко вирішальною, впливають на розподіл влади та ролей у родині. Аналіз доводить, що такий стан речей є причиною нерівномірного розподілу обов'язків та, як наслідок, може призводити до конфліктів та непорозумінь. Жінки відчують перенавантаження через реалізацію традиційних сімейних ролей у якості дружини та реалізацію у професійній сфері. Так само, у інших родині, чоловіки можуть відчувати надмірний тиск у сфері матеріального забезпечення родини, що традиційно вважається головною функцією чоловіка-годувальника сім'ї. Для подальшого розвитку гармонійних сімейних стосунків необхідно сприяти подоланню гендерних стереотипів у двосторонньому порядку та формуванню нових більш комфортних для обох партнерів ролевих моделей, що будуть враховувати їхні можливості, бажання та потреби. Це дозволить підвищити рівень особистісного задоволення життям та щастя у партнерів обох статей. Зазначено, що особистісні характеристики та соціально-психологічні чинники відіграють важливу роль у формуванні динаміки сімейних стосунків. Висновки нашого дослідження підкреслюють необхідність подальшої роботи у розвитку обізнаності подружніх пар стосовно існування гендерних стереотипів та шляхів до їхнього подолання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабчук О. Г., Венгеловська В. П. Гендерна ідентичність особистості // The 7th International scientific and practical conference “Innovative areas of solving problems of science and practice”(November 08–11, 2022) Oslo, Norway. International Science Group, 2022.
2. Бондаревська І.О. Ціннісні орієнтації як компонент смислового змісту гендерної ідентичності // Актуальні проблеми психології / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К.: Міленіум, 2014.
3. Гавриловська К. П. Гендерні стереотипи як причина сімейного насилля. Особистісне зростання: теорія і практика // Збірник наукових праць за матеріалами III-ї Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної інтернет-конференції, 2018. С. 22-25.
4. Головнева І.В. Зміна традиційних внутрішньосімейних ролей: нові моделі поведінки і конфлікти // Практична психологія та соціальна робота, 2006.
5. Гендерні відносини: архетип, стереотип, ідентичність / За ред. Пушонкової О. А., Шевченко З. В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. – 202 с.
6. Єрмолаєва Т.В., Шваб К.В. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія». Педагогічні науки. № 1. 2017. С. 92-95.
7. Жорова В. М. Дослідження та поняття «гендеру» // Вісник студентського наукового товариства. 2018. С. 171.
8. Карпова, Д. Є. Психологічний аналіз сімейних ролей шлюбних партнерів // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016 С. 41-45. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e6b220ea-2b2f-4422-b074-11ba4f615b64/content>
9. Крамченкова, В. О. Гендерні особливості рольової поведінки у подружніх стосунках // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Психологія 43 (1), 2012.

10. Кравець В.П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді / В. Кравець. – К. : Київська правда.
11. Кушнір, В. Підходи до розуміння сім'ї і факторів сімейного виховання // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, (2), 2019. С. 211–216.
12. Малес, Л. В. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру // Основи теорії гендеру: навч. посіб.–К.:«КІС, 2004. С. 109-131.
13. Мараховська, Н. В. Проблема гендерної ідентичності чоловіка в системі родинних стосунків на матеріалі творів Рейчел Каск // Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Сер.: Філологія 8, 2014.
14. Мельник, Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник.–К.:—КІС, 2004. С. 10-29.
15. Мойса Н. І. Вплив гендерних стереотипів на професійну спрямованість старшокласників // Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Зб. наук. праць XV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентів, 2020. С. 392.
16. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Ф 33 Психологія молоді сім'ї [Текст] : монографія / Мирослава Іванівна Мушкевич, Раїса Петрівна Федоренко, Тамара Іванівна Дучимінська, Людмила Іванівна Магдисюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 235 с.
17. Нестеренко, М. О. Гендерні детермінанти сімейних стосунків у молодій сім'ї // Харківський національний педагогічний університет імені ГС Сковороди, 2019.
18. Нагорнюк, В. Еволюційні зміни в виконанні подружніх ролей // МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ: 267.
19. Оксамитна С. М. Гендерні ролі та стереотипи / С. М. Оксамитна // Основи теорії гендеру : навчальний посібник / [відп. ред. М. М. Скорик ; редкол. : В. П. Агеєва, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик]. - Київ : К.І.С., 2004. - С. 157-181.

[D0%BF%D1%96%D0%B2-](#)

[%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf](#)

29. Connell, Raewyn. "Gender: In World Perspective", 2014.
30. Connell, Raewyn. "Masculinities in global perspective: Hegemony, contestation, and changing structures of power.", 2016.
31. Ellemers, Naomi. "Gender stereotypes." *Annual review of psychology* 69, 2018. 275-298.
32. Endendijk, Joyce J., et al. "Gender stereotypes in the family context: Mothers, fathers, and siblings." *Sex roles* 68, 2013. 577-590.
33. Few-Demo, April L., and Katherine R. Allen. "Gender, feminist, and intersectional perspectives on families: A decade in review." *Journal of Marriage and Family* 82.1, 2020. 326-345.
34. Ganong, Lawrence H., Marilyn Coleman, and Dennis Mapes. "A meta-analytic review of family structure stereotypes." *Journal of Marriage and the Family*, 1990. 287-297.
35. Haefner, Judy. "An application of Bowen family systems theory." *Issues in mental health nursing* 35.11, 2014. 835-841.
36. Lips, Hilary M. *Sex and gender: An introduction*. Waveland Press, 2020.
37. Mshweshwe, Linda. "Understanding domestic violence: masculinity, culture, traditions." *Heliyon* 6.10, 2020.
38. Nicoletti, Cheti, Almudena Sevilla, and Valentina Tonei. "Gender stereotypes in the family.", 2022.
39. Wiesner-Hanks, Merry E. *Gender in history: Global perspectives*. John Wiley & Sons, 2021.
40. Williams J., Best D. *Measuring Sex Stereotypes. A Multinational Study*. – Nebury Park: Sage Publications, 1990.
41. Zemore, Sarah E., Susan T. Fiske, and Hyun-Jeong Kim. "Gender stereotypes and the dynamics of social interaction." *The developmental social psychology of gender*. Psychology Press, 2012. 221-256

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Риси, що асоціюються з чоловіками та жінками

Риси, що асоціюються з чоловіками		Риси, що асоціюються з жінками	
Агресивний	Самовпевнений	Нещира	Співчутлива
Активний	Нестерпний	Ніжна	Скромна
Брутальний	Суворий	Вразлива	Дратівлива
Відважний	Нестримний	Забобонна	Терпляча
Владний	Прагне задоволення	Обережна	Приємна
Зарозумілий	Педантичний	Непостійна	Манірна
Здібний	Прогресивний	Чарівна	Жалібна до себе
Безпринципний	Швидкий	Плаксива	Вразлива
Дотепний	Раціональний	Хитра	Сентиментальна
Авантюристичний	Реалістичний	Збентежена	Сексуальна
Врівноважений	Нерозважливий	Допитлива	Сором'язлива
Впертий	Спритний	Залежна	Чуйна
Цинічний	Непохитний	Мрійлива	Витончена
Витривалий	Сильний	Емоційна	Покірна
Гамірливий	Серйозний	Збудлива	Схильна до навіювання
Підприємливий	Тямущий	Прискіплива	Балакуча
Енергійний	Хвалькуватий	Боязка	Несмілива
Жорстокий	Самовдоволений	Ненадійна	Образлива
Жартівливий	Рішучий	Нерозумна	Нечестолобна
Незалежний	Скупий	Поблажлива	Нерозсудлива
Індивідуалістичний	Незворушний	Легковажна	Непостійна
Ініціативний	Непокірний	Метушлива	М'якосерда
З широкими інтересами	Неприятний	М'яка	Слабка
Винахідливий	Схильний до ризику	З розвиненою уявою	Схвильована